

Stockholm 2023-11-01

Samhällsgemenskap genom ökad rättvisa och respekt för dem som bär upp samhället

**Underlagsrapport till arbetsgruppens
samhällsanalys**

Gruppmedlemmar:

Niklas Karlsson, sammankallande

Aida Birinxhiku

Mathias Tegnér

David Lindvall, sekreterare

Innehåll

Bakgrund	4
Inledning	5
En värld i förändring	6
Från fattigsamhälle till välfärdsstat	6
Marknadsstyrningen i välfärden	8
New public management och privatisering	11
Framväxten av en nyliberal konsensus	12
Avregleringarna	13
Från full sysselsättning till inflationsbekämpning	14
EU-medlemskap	15
Globalisering och handelns effekter	16
Klimatförändringarna	18
Högerpopulismens framväxt	19
Konsekvenser för vänstern och demokratin	20
Den växande ojämlikheten	22
Om ojämlikheten globalt	22
Särskilt om ojämlikheten i Sverige	25
Skatte- och penningpolitik driver förmögenhetsskillnader och ojämlikhet	26
Minskad omfördelning i socialförsäkringarna	27
Skillnader mellan stad och land och inom större städer	29
Skillnader mellan könen – ekonomisk ojämställdhet	31
Migrations- och integrationspolitikens betydelse	32
Utbildningens betydelse	34
Framväxten av ett segregerat samhälle	38
När kriminalitet och brottslighet blir vardag	42
Klassamhällets förändring	43
Intressekonflikter inom arbetarklassen	45
En etnifierad underklass	46
Den tekniska och digitala utvecklingen på arbetsmarknaden	46
Pandemins efterdyningar	48

En ny samhällsgemenskap för inför 2030-talet	49
Samhällskontraktet är trasigt	49
Om utvecklingen får fortsätta	52
Socialdemokrati i brytningstid	55
Lösningen är rättvisa och respekt	56
Ett särskilt tack till	59

Bakgrund

Partistyrelsen antog den 24 mars 2023 en mellanvalsstrategi för 2023–2026. Där fastställs att en uppdaterad samhällsanalys och politikutveckling ska genomföras inför partikongressen 2025. Detta ska säkerställa partiets riktning inför 2030-talet.

Målet med politikutvecklingen är att ta fram politik för en starkare samhällsgemenskap i Sverige. Politikutvecklingen ska genom att lyfta blicken och involvera många krafter långsiktigt driva den politiska debatten framåt och etablera en socialdemokratisk problemformulering.

Partistyrelsen ska med utgångspunkt i detta arbete ta fram politiska riktlinjer, program och andra beslutshandlingar inför kongressen 2025.

Inledning

Samhället är i ständig förändring. De senaste decennierna har Sverige och världen förändrats markant. Sedan början av förra seklet har Sverige gått från ett fattigt agrart land, till en välfärdsstat med stark industri och högteknologisk utveckling. Samhället har på många sätt blivit bättre att leva i.

Samtidigt finns en stark känsla av att samhällsgemenskapen har avtagit – att flera av de kitt som höll ihop vårt land har luckrats upp. Orättvisorna har ökat, segregationen har befasts, och Sverige har blivit ett mindre sammanhållet land.

Socialdemokratin har bestämt sig för att vända den utvecklingen. Det behövs en politik för ökad samhällsgemenskap – ett samhällsbygge som vilar på respekt, rättvisa och gemensamt ansvar.

För att staka ut en ny riktning behöver man bottsna i de samhällsförändringar som har skett de senaste decennierna. Hur har samhällsekonomin utvecklats, hur har de breda löntagargruppernas materiella förutsättningar förändrats, och hur har den förda politiken bidragit till den utvecklingen? Grunden för att forma en politik för ökad samhällsgemenskap, rättvisa och respekt är att förstå hur samhället av i dag är beskaffat. Därför är det befogat att göra nedslag i de stora strukturella förändringarna: hur har ojämlikheten förändrats de senaste decennierna? Vilka politiska vägval gjorde Sverige till ett föregångsland under det föra århundradet – och vilka politiska beslut har lett fram till den avtagande samhällsgemenskapen? Hur har arbetsmarknaden och klassamhället förändrats sedan socialdemokratins bildande, och hur ser förutsättningarna ut för att bygga en bred koalition mellan löntagargrupperna i dag? Vilka intressen är gemensamma, och vilka målkonflikter måste politiken hantera? Därutöver är det viktigt att närstudera de samhällsfenomen som präglar vår tid. Den digitala och tekniska utvecklingen, avregleringarna och marknadiseringen av välfärden, den grova kriminaliteten och den ökade internationaliseringen av både politik och ekonomi. Allt detta spelar roll för vilka möjligheter det finns för en ny samhällsgemenskap för 2030-talet.

En värld i förändring

Från fattigsamhälle till välfärdsstat

Sveriges moderna historia är en historia av framgång. Under mer än 100 år utvecklades Sverige från ett fattigt, agrart land till en ledande industri- och välfärdsnation. Människors fackliga organisering och politiska medvetande i slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet skulle komma att förändra landet i grunden. Allmän och lika rösträtt blev början på samhällsbygget, där politiken och demokratin blev medlet för människors frigörelse.

Hela efterkrigsperioden kom att kännetecknas av stark utbyggnad av välfärdsstaten med omfattande sociala reformer till stora delar av befolkningen. Demokratiseringen och välfärdsbygget gick så långt att Sverige tillsammans med övriga nordiska länder blev föredömen för andra på 1970- och 80-talen. Sverige visade hur långt det var möjligt att åstadkomma en jämlik fördelning av ett växande välstånd. Politiken blev sinnebilden för det folkhem som drygt femtio år tidigare hade använts som riktmärke för en framtida välfärdsstat, som både kunde ge trygghet och bidra till en betydande omfördelning av inkomster, förmögenheter och välfärd.¹

Full sysselsättning blev målet för den ekonomiska politiken. Den svenska modellen utvecklades med fokus på produktivitet där ineffektiva företag slås ut, och en aktiv arbetsmarknadspolitik spelar en central roll för att ge människor möjlighet att ställa om och kunna byta både arbete och yrke vid behov. Finanspolitiken blev central med sin konjunkturstimulerande inriktning.

Trots den allmänna rösträtten 1920 dröjde kvinnors frigörelse. Andra världskriget blev betydelsefullt när kvinnor ökade sitt deltagande i arbetslivet, men de avgörande stegen togs först under 1950- och 70-talen, inte minst pensionsreformen som gav anständiga pensioner åt breda löntagargrupper men även de många reformer som var centrerade kring individen genom avskaffad särbeskattning, utbyggd barnomsorg och successivt utbyggd föräldraförsäkring. Så lades grunden för det svenska systemet med sociala rättigheter där individer har direkta relationer till staten, till skillnad från andra länders familjeförsörjarmodeller eller som anställd i ett företag.²

Rätten till god bostad slogs fast i grundlagen. Eftersom ingen marknad kan garantera någon sådan rätt blev statliga aktiva ingrepp viktiga. Det kommunala bostadsansvaret utvecklades utifrån en allmännyttig princip gestaltat främst av de kommunala

¹ Christer Persson, Den ökade ojämlikheten, sidan 3

² Inspel Jesper Roine och Per Molander

bostadsbolagen. Det gjordes med stor framgång under efterkrigsdecennierna, vilket bidrog till bättre uppväxtförhållanden och hälsa för många människor.

I det långa perspektivet är den förmodligen enskilt viktigaste faktorn bakom det välstånd som utvecklades den höga läskunnigheten och bildningsnivån. Rätt till folkskola stadgades redan 1842 och skolplikt först 1882, men det var först efter andra världskriget som utbildningssystemet expanderade snabbt där grundskolan och utbyggnaden av högskolor och universitet ledde till en jämnare fördelning.³

Både före och efter första världskriget mötte den växande arbetarrörelsen motstånd från konservativt håll - egentligen från den del av samhället som kontrollerade statsapparaten och ägde en stor del av tillgångarna. I efterhand beskrivs ibland demokratiseringsprocessen som en självklarhet, men de facto förändrades samhället i demokratisk riktning, eftersom att olika krafter verkade i den riktningen. Allmän och lika rösträtt eller för den delen parlamentarism var ingen självklarhet i början av förra århundradet.

Kraven på allmän rösträtt kom redan under slutet av 1800-talet. I Sverige beslutades 1909 om allmän rösträtt för män i Sverige. Vid denna tidpunkt fanns ett stöd för allmän rösträtt också för kvinnor i riksdagens andra kammare, men den konservativa första kammaren höll emot.

I Sverige kunde beslutandet av allmän och lika rösträtt ske 1919. Två år senare, 1921, genomfördes första valet där allmän och lika rösträtt rådde. Både kvinnor och män fick rösta, men samtidigt skall påpekas att endast runt 55 procent av befolkningen kunde delta i valet. Centralt för demokratiseringsprocessen i Sverige var dock en koalition mellan olika delar av samhället. En koalition mellan olika folkrörelser, en koalition mellan socialdemokrater och liberaler. För en majoritet av den svenska socialdemokratin var det centralt att vägen till makten inte skulle vinnas genom vapen utan genom just allmän rösträtt. Socialdemokraternas förste kongressvalde partiledare Hjalmar Branting var en enveten förespråkare av denna väg.

Under mellankrigstiden formades en pragmatisk socialdemokrati som var beredd att hitta olika vägar till politiskt inflytande. Detta var egentligen en framgångsfaktor för hela den skandinaviska arbetarrörelsen. Våren 1933 slöts en överenskommelse mellan de danska socialdemokraterna och böndernas parti Venstre, vilket för många tidigare torde ha ansetts som otänkbart. Senare samma år inspirerades motsvarande partier i Sverige och ingick i den så kallade kohandeln, där socialdemokraterna kunde få stöd för att bekämpa den omfattande arbetslösheten i utbyte mot att acceptera

³ Inspel Per Molander

Bondeförbundets krav på högre smörpriser och utökat stöd till lantbruket. Detta var långt ifrån okontroversiellt, men denna pragmatism var en viktig beståndsdel för att nå inflytande.

Den svenska socialdemokratin visade sig senare mer osentimentala då man lämnade alliansen med bönderna, när de minskade i antal till följd av industrialiseringen och moderniseringen. Detta har en del forskare, menat skiljer svensk och dansk socialdemokrati. I denna process förändrades och anpassades metoderna för att uppnå trygghet för arbetarna från grundtrygghetsmodell till att inkludera en standardtrygghetsmodell, där inkomstbortfallsprincipen var central. Detta gjorde socialdemokratin mer attraktiv för växande tjänstemannagrupperna.

Den svenska samhällsmodellen som började växa fram under 1930-talet till slutet av 1990-talet var inte främst en framgång för ekonomisk trygghet, utan att människor rustades för att klara arbetsmarknaden och livets krav. Under denna period pendlade den öppna arbetslösheten praktiskt taget mellan två och tre procent. Politiken för full sysselsättning har varit en av kronjuvelerna under efterkrigsperiodens strategi för ett mer jämlikt samhälle. Denna politik har tillsammans med uppbyggnaden av den generella välfärdsstaten varit en av grundpelarna i den svenska folkhemsmodellen. Hög läskunnighet, lång livslängd, jämn inkomstfördelning och kvinnors deltagande i arbetslivet och öppenhet mot omvärlden gjorde att Sverige sågs som ett föregångsland.⁴

Denna positiva utveckling fick ett tvärstopp av den depressionsliknande lågkonjunkturen under de första åren på 1990-talet. Läget på den svenska arbetsmarknaden har aldrig varit i närheten av denna goda situation efter det. Under denna tid började sammansättningen av de arbetslösa att förändras, och sedan dess har utvecklingen förstärkts. Den förändrade sammansättningen innebar konkret att en stor och växande andel av de arbetslösa stod långt från arbetsmarknaden och fick därför allt svårare att få en fast förankring i arbetslivet. Deras chanser att få ett jobb blev små och relativt okänsliga för en förbättring av konjunkturläget.

Marknadsstyrningen i välfärden

Sedan slutet av 1980-talet har marknadsmodellen fått en mer framträdande roll i politiken. Mekanismer från den privata sektorn har börjat användas inom den offentliga sektorn och privata företag har tillåtits operera inom välfärdssektorn och göra vinst från detta. De politiska argumenten för dessa förändringar handlade i stort

⁴ Pontus J, Once again a modell: Nordic socialdemocracy in a globalized world. Ur What's left of the left? Red Cronin,, J., Ross, G. & Shoch, J., Duke 2010

sett om ökad ekonomisk effektivitet, med bibehållen kvalitet till lägre produktionskostnader, ett bredare utbud och ökad valfrihet för medborgarna. Enligt de dominerande marknadsekonomiska teorierna ansågs privata aktörer generellt vara mer effektiva än offentliga, vilket lockade många kommuner att privatisera offentliga tjänster i hopp om besparingar.⁵

I den skattefinansierade välfärdssektorn har man försökt att implementera idén om valfrihet för konsumenter och möjligheten för företag att göra vinst, utan att implementera de nödvändiga marknadsmekanismerna för att balansera tillgång och efterfrågan samt för att kontrollera kostnadsutveckling och resursanvändning. Dessutom har man inte tagit hänsyn till att marknader vanligtvis gynnar de starkare aktörerna.⁶

Det finns i huvudsak två problem med effekterna med vinstsyfte i välfärden. Stora vinster inom välfärden tyder på ineffektiv användning av skattemedel. Den höga avkastningen pekar på att det finns skattepengar att spara både inom den privat utförda och den offentliga välfärden. I den mån vinsterna motsvaras av effektiviseringar pekar de på ineffektivitet hos offentliga utförare. Det innebär i så fall att såväl offentliga som privata utförare har för höga ersättningar. Ytterligare en problematisk aspekt är att det påverkar verksamhetens innehåll. Det är alltså ett sätt att styra verksamheten. Med dagens ersättningssystem, i kombination med vinstsyfte, blir fokus att pressa kostnaderna. Det är därför inte förvånande att kostnaderna är genomgående lägre i exempelvis fristående skolor än i kommunala. Samtidigt är det inte uppenbart att ett fokus på sänkta kostnader automatiskt leder till bättre kvalitet. Ett vinstsyfte gör också att utförarna har starka incitament att söka de minst resurskrävande brukarna. Detta leder till segregering och samhällsekonomiskt ineffektiva utfall.⁷

De situationer som har lett till marknadsmisslyckanden är väl analyserade och dokumenterade. Några centrala och försummade områden för offentliga ingrepp är myndighetsutövning, utbildning, bostäder, infrastruktur och sociala försäkringar. Det är uppenbart att myndighetsutövning som har överlämnats till privata aktörer inte har kunnat förenas med lagens krav på likabehandling.⁸ Vinsterna för privata företag har inte sällan uppnåtts genom att minska antalet anställda och försämra arbetsvillkoren. Inom sjukvården har privatiseringar lett till ökad överetablering i attraktiva områden och resursbrist på sjukhusen, vilket har inneburit längre väntetider och köer.⁹ Inom

⁵ Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 128 ff.; Se ESO-rapport 2017:1, Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet, s. 65 ff.

⁶ Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 128 ff.

⁷ Lindgren Åsbrink, Marika, PM Vinst, valfrihet och kvalitet, sid 9

⁸ Se ESO-rapport 2017:1, Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet, s. 131 ff.

⁹ Ibid.

skolan har privata alternativ lett till minskad likvärdighet och ökad skelsegregation. Det har även bidragit till att förstärka betygsinflationen och inslaget av oseriösa huvudmän.¹⁰ Ett annat exempel är den snabba framväxten av privata sjukvårdsförsäkringar, där vi i strid med rådande lagstiftning låter 760 000 personer köpa sig före i vårdkön och på så sätt slå sönder det gemensamma sjukvårdssystemet.¹¹

Resultatet av privatiseringarna har således inte motsvarat förväntningarna. Det finns inga studier som stöder teorin om att privata aktörer generellt sett är mer effektiva än de offentliga. Tvärtom har förändringarna snarare vållat problem på systemnivå.¹² Många av dessa problem kan härledas till skillnaderna mellan marknadens logik och logiken för välfärdspolitik. Välfärdsmodellen bygger på att alla medborgare ska ha lika rätt till utbildning, vård och omsorg i enlighet med sina behov – inte i enlighet med vinsten för den som tillhandahåller tjänsten. Välfärdssektorns logik är således en annan än marknadens. Marknaden fördelar efter ekonomisk styrka, välfärdssektorn efter medborgarnas behov.¹³

För att försvara marknadsmodellen har argumentet om “valfrihet” dominerat den politiska debatten. Detta argument har använts frekvent av lobbyorganisationerna för vinstdrivande aktörer i välfärden, vilka har ökat markant i antal.¹⁴ Den senaste samhällsutvecklingen har dock tydligt visat att valfriheten ofta handlar om producentens frihet snarare än medborgarnas. Vinstdrivande företag har sällan varit intresserade av att erbjuda valfrihet för människor där lönsamheten är för låg. När företag dessutom inte visat sig vara lönsamma har de helt och hållet lagt ned verksamheten, utan att bry sig om att det drabbar eleverna eller patienterna. Därtill kommer att valfriheten i praktiken är starkt kopplad till förutsättningarna för att ställa sig i kö för en viss skola eller ett visst äldreboende. Med det sagt är obegränsad valfrihet sällan möjlig. Frågan som ställs på sin spets är emellertid om begränsningarna ska bestämmas av privata företags lönsamhetsbedömningar eller politiska bedömningar av vad som är rättvist och respektfullt för medborgarna.¹⁵ Dessutom kan det ifrågasatts huruvida marknadslösningar verkligen ger medborgarna extra kvaliteter som inte kan uppnås på annat sätt. Bredd och variation i utbudet och valfrihet kan uppnås utan vinstinriktade aktörer, antingen genom samarbete mellan offentliga och icke-vinstsyftande privata aktörer eller i helt offentliga system.¹⁶

¹⁰ Se SOU 2020:46, s. 28.

¹¹ Inspel John Lapidus

¹² Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 128 ff.

¹³ Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 129 ff.

¹⁴ Se Tyllström (2021), More Than a Revolving Door: Corporate lobbying and the socialization of institutional carriers, *Organization Studies*, Vol. 42, nr 4.

¹⁵ Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 131 ff.

¹⁶ Se Carlsson & Lindgren (2019), Vad är socialdemokrati?, s. 129 ff.

New public management och privatisering

Under 1980- och 1990-talet växte en offentlig förvaltningsmodell fram som idag samlas under termen New Public Management, NPM. Det huvudsakliga motivet bakom detta skifte var målet om att öka effektiviteten och dämpa utgiftsutvecklingen i den offentliga sektorn genom att standardisera offentlig välfärdsproduktion genom kvantitativa metoder, kriterier, checklistor.¹⁷ Grundidén är att fokusera på utfall och resultat snarare än processer och regler där ledning och politiker ska kunna kontrollera verksamhetens effektivitet och kvalitet på distans, utan att själva befinna sig i kärnverksamheten. Därför finns det ett fokus på mätbarhet så att verksamheten kan jämföras med andra likande verksamheter. Fokus på mätbarhet har dock gjort att personalen ofta lägger ned betydligt mer av sin arbetstid på dokumentation och uppföljning, snarare än kärnverksamheten. Även i Sverige slog denna förvaltningsmodell igenom med full kraft och kom att bli helt dominerande i offentlig välfärdsproduktion. Men konsekvenserna blev inte alltid önskvärda. Den demokratiska kontrollen och styrningen pressades tillbaka, tilliten eroderade och stora nedskärningar kunde genomföras.

Trots att ett av de centrala värdena i NPM var att genom decentraliserat beslutsfattande uppnå större flexibilitet och anpassningsförmåga på lokal nivå, har detta sällan blivit verklighet. Istället har anställda inom välfärdsyrken såsom lärare, sjuksköterskor, läkare, psykologer, socionomer, poliser med flera fått mindre makt och inflytande över sin arbetssituation. Dessa yrkesgrupper slår larm om att deras arbete har kidnappats av ekonomiska ersättningsmodeller, administration och detaljreglering. Tidigare relativt attraktiva yrken har börjat likna traditionella arbetarklassyrken. Fler söker sig bort från offentlig sektor och till och med lämnar yrkesbanan. Socialdemokraterna gick 2014 till val på en ny styrning som utgår från de välfärdsprofessionellas kompetens och yrkesetik. Kritik riktades mot den avprofessionalisering som inneburit att människor som arbetar i välfärden gått från att vara självständiga professionella till att vara detaljstyrda utförare. Denna utveckling har resulterat i att yrkena förlorat sin status, att kompetensen inte kommer till nytta och att yrkesetiken bakbinds.

Många av dessa arbetsplatser har privatiserats, vilket också har inneburit att många yrkeskategorier har flera arbetsgivare att välja mellan. Kombinationen av NPM och privatisering har gjort att många lämnar arbetsplatser där arbetet är tungt. Här hyrs det i stället in kostsam personal, medan de som är kvar fått ett ännu tyngre arbete.¹⁸

¹⁷ Se ESO-rapport 2017:1, Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet, s. 65 och s. 77 ff.; Se Karlsson (2022), Organisation & Samhälle, 22(1).

¹⁸ Inspel Lovisa Broström

I kombination med breda privatiseringar har välfärden i stora stycken kommit att söndermarknadiseras. Välfärdsproduktionen har letts utifrån en marknadslogik där verksamheten inte är målet sig, vilket i grunden är helt väsensskilt från välfärdsproduktion. Språkbruket har förändrats med inlåning från den privata sfären. Istället för elev, patient och medborgare har vi som mottagare av välfärden reducerats till kunder. Offentlig verksamhet har blivit ett varumärke och rekrytering av personer till ledande poster har ökat markant från det privata näringslivet.¹⁹

Utbildningssystemet har genomgått stora förändringar kopplade till NPM, såsom införandet av skolvalet, skolpengssystemet och den fria etableringsrätten. Det ökade kommunala ansvaret har skett oberoende av NPM, men det bör påpekas att motiven påminner om de som har använts för att motivera NPM-förändringar. Utfallet av dessa förändringar har resulterat i försämrade skolresultat, ökad spridning av resultaten till följd av ökad sortering av elever och betygsinflation.²⁰

Förändringarna inom hälso- och sjukvården är mindre långtgående, framför allt på grund av det faktum att privata vårdgivare har funnits under en längre tid. Även om utbudet har ökat i tätbefolkade områden har detta medfört högre kostnader. Det finns en tendens att privata vårdgivare attraherar mindre krävande patienter, vilket kan leda till felaktig resursallokering. Vårdvalet har även ökat förskrivningen av antibiotika och orsakat längre sjukskrivningar.²¹

Inom socialförsäkringen har NPM-inspirerade reformer påverkat pensionssystemet och assistansersättningen. Premiépensionssystemet engagerade initialt många blivande pensionärer, men intresset har sedan sjunkit dramatiskt till under 1 procent. Förvaltningskostnaderna i privata pensionsfonder förblir höga, medan det statliga alternativet i 7 AP-fonden presterat bättre och haft lägre avgifter. Inom assistansersättningen har ökad frihet för mottagarna, bristande lagstiftning och schablonbaserad ersättning lett till betydande ökning i kostnaderna. I och med att den offentliga socialförsäkringen har avlägsnat sig från inkomstbortfallsprincipen har avtalsförsäkringarna vuxit i betydelse, vilka saknar samma omfördelade profil.²²

Framväxten av en nyliberal konsensus

Socialdemokratins kritik mot den helt fria, oreglerade marknaden har gestaltat sig i idén om det starka samhället. En demokratisk välfärdsstat som kan mildra eller till och med eliminera kapitalismens avarter och negativa konsekvenser och istället

¹⁹ Inspel Per Molander

²⁰ Ibid, s. 99 ff.

²¹ Ibid, s. 114 ff.

²² Ibid, s. 121 ff.

främja både tillväxt och jämlikhet. Under 1900-talets sista decennier med nyliberalismens frammarsch anpassade sig vänstern, snarare än att vara en motkraft mot dessa tankar och idéer.²³

När 1970-talskrisen slog till var denna frimarknadsrätt redo med både förklaringar och lösningar. Detta, i kombination med vänsterns oförmåga att trovärdigt föreslå en alternativ väg, hjälpte den nyliberala högern att få ideologisk dominans med sitt argument att "det inte fanns något alternativ", som Margaret Thatcher uttryckte det, till att frigöra marknader och minska statens roll.

Nyliberalismens inflytande i marknadsliberal riktning har slagit igenom samhällen med full kraft - politiskt, ekonomisk och demokratiskt - och är fortfarande stort. Den har sträckt sig över alla centrala områden och har påverkat politiken oavsett färg på regering. Det har handlat om privatiseringar, avregleringar av olika marknader, utförsäljning av offentligt kapital, lägre jämlikhetsambitioner och en betydande marknadsstyrning av både produktion, styrning och finansiering av välfärden.²⁴

Under dessa år i den här miljön bestämde sig socialdemokratin för två avgörande ting. För det första att marginalskatterna inte bör öka, snarare minska. För det andra att den offentliga sektorn inte ska öka som andel av ekonomin (BNP). Visserligen skulle välfärdsstaten kunna utöka om ekonomin i sig växte, men i övrigt öppnades för en enorm effektivitetspress mot offentlig sektor och välfärdsstaten.²⁵

Avregleringarna

På 1970- och 1980-talet internationaliserades finansmarknaderna med resultatet att regleringar avskaffades i land efter land. Den tekniska utvecklingen möjliggjorde att genomföra finanstransaktioner snabbare och i större omfattning än förut. 1985 beslutade därför Riksbanken att avreglera den svenska kreditmarknaden. Det är den mest genomgripande omläggningen av Riksbankens penningpolitiska strategi under hela efterkrigstiden.²⁶

Bretton Woods-systemets upplösning på 1970-talet och de kommande åren med bland annat den snabba kreditexpansionen som följde den finansiella avregleringen 1985 lades grunden till flera paradigmskiften med långtgående konsekvenser ända fram i vår tid. Sedan november 1992 har kronan haft en rörlig kurs, fritt bestämd på

²³ Ibid.

²⁴ Persson, Christer, PM Genomgripande strukturförändringar

²⁵ Inspel Jonas Hinnfors

²⁶ Från räntereglering till inflationsnorm. Det finansiella systemet och Riksbankens politik 1945-1990. Red Lars Werin. Stockholm 1993. Sid 312

valutamarknaderna. Den nu mer än trettio år långa period med rörlig växelkurs är unik i Sveriges historia. Under fredstida förhållanden har någon form av fast växelkursregim alltid varit normen. Det har gällt i över 350 år med undantag för 1931–33.²⁷

Avregleringen följdes av en mycket kraftig ökning av bankernas utlåning med 20 procent per år fram till 1989, en ökning utan motstycke i Sveriges historia efter 1945.²⁸ Den stora utlåningen överhettade svensk ekonomi och ledde till en kraftigt stigande inflation och var sannolikt en starkt bidragande orsak till fastighetskrisen i början på 1990-talet.

Från full sysselsättning till inflationsbekämpning

Under årtionden var målet för den ekonomiska politiken full sysselsättning där finanspolitiken användes för att stabilisera ekonomin i kris och upprätthålla sysselsättningen. Men på 1990-talet får inflationsbekämpningen en överordnad roll. Penningpolitiken ska formos och styras av en oberoende centralbank styrd av experter. Sverige gick från full sysselsättning till permanent hög arbetslöshet och minskade inslag av blandekonomi. Särskilt negativt blev det för integrationen eftersom invandrare oftast står längst bak i kön för att få jobb.²⁹

Efter regeringsskiftet 2006 kom fokus alltmer att handla om hur arbetskraften skulle bli billigare och lättare att anställa. Skattesänkningar som främst gynnade höginkomsttagare, försämringar av a-kassan och subventioner riktade mot lågproduktiva branscher men som varken gav avtryck på produktiviteten eller på arbetslösheten.

Den borgerliga alliansens hantering av finanskrisen hösten 2008 är ett exempel som påminner mer om näringslivets strategi under trettioårs-krisen än om en ansvarsfull politisk ledning. Den totala oviljan att agera för ett inkluderande samhällsbygge och ökad sysselsättning byggde sannolikt inte på okunskap, utan snarare på en ideologisk övertygelse om att den fria marknadens risker ska bäras av enskilda individer snarare än att mötas av gemensamma krafter. Ansvar för massarbetslöshet och ekonomisk kris sköts över på den enskilde individen.

²⁷ Varför är den svenska kronan så svag mot euron? Ekonomisk Debatt 5/2023, Andersson Fredrik NG, Jonung Lars

²⁸ Englund, Peter, Var avregleringen av kreditmarknaden en efterfrågechock?, sid. 367-369 i Ekonomisk Debatt 1998, årg 26, nr 5, länk: <http://www.nationalekonomi.se/sites/default/files/legacy/26-5-pe.pdf>

²⁹ Inspel Max Jerneck samt Från full sysselsättning till inflationsbekämpning, Ekonomiska utsikter 75 år, LO 2022

EU-medlemskap

Ur förödelsen efter andra världskriget växte idén om ett enat Europa som ett sätt att främja fred, stabilitet och välbefinnande. Europeiska Unionens ursprung kan spåras tillbaka till 1951 när den så kallade Kol- och stålunionen bildades. De sex ursprungsländerna undertecknade Romfördraget 1957. Grundtanken var att en djupare ekonomisk integration skulle borga för en varaktig och stabil fred. Därför är upprättandet av en inre marknad, alltså en djup och stark ekonomisk integration, central för EU-projektet.

Varje decennium har nya länder anslutit till gemenskapen. 1992 skrevs Maastrichtfördraget under, vilket förändrar EU från Europeiska Gemenskapen (EG) till just Europeiska unionen. Detta fördrag lägger också grunden för den kommande gemensamma valutan, euron. 1995 anslöt sig Sverige, samtidigt som Finland och Österrike. 2013, när Kroatien anslöt sig, bestod EU av 28 medlemsländer.³⁰ Det fördrag som nu är i kraft är Lissabonfördraget från 2007, vilket reformerade mycket av EU:s interna struktur. EU:s funktionssätt och utformning har således kraftigt förändrats sedan 1951 – från ett renodlat ekonomiskt handelssamarbete, till en politiskt och ekonomiskt integrerad mellanstatlig organisation.

EU har under de senaste decennierna haft att hantera flera stora gemensamma utmaningar. Ekonomiska kriser, migrationsflöden och geopolitiska spänningar, är bara några av de politiska frågor som unionen har sökt finna lösningar på. Trots utmaningarna, fortsätter EU att vara en betydande aktör på den globala arenan.

Socialdemokratin har sedan begynnelsen varit en del av en internationell rörelse. Historiskt har socialdemokratin verkat för internationell solidaritet, jämlikhet och demokrati genom FN-systemet och Europarådet, men valde länge att stå utanför EU. Den synen förändrades gradvis. Under början av 1990-talet tog en socialdemokratisk regering de första stegen mot ett inträde för Sverige i den europeiska gemenskapen. Synen på EU har inom socialdemokratin varit skiftande. Delar av samarbetet – som vissa delar av den inre marknaden och den fria rörligheten – har utmanat delar av det svenska välfärdsbygget och den svenska arbetsmarknadens partsmodell. Samtidigt har EU:s fokusområden varierat med den politiska utvecklingen. Under 20-talet har gemensamt klimatarbete, migration och säkerhet varit mer i fokus. Socialdemokratin har antagit en mer EU-positiv hållning, men i grunden skeptisk till ökade inslag av överstatlighet, beskattningsrätt för unionen, och ingrepp i arbetsmarknadens funktionssätt i den svenska modellen.

³⁰ EU. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history_sv (Hämtad 2023-10-04).

Även svenskars syn på EU har förändrats. Från en initial skepsis så anser nu över 70 procent av svenskarna att vårt land har gynnats av EU-medlemskapet.³¹ Den folkliga förankringen av EU-medlemskapet har därmed fördjupats. Det gör också att EU har framträtt som en mer legitim arena för socialdemokratins politiska strävanden. Vetskapen om att de stora framtidsutmaningarna inte kan lösas på egen hand, av ett enda land, är viktig. Det krävs gränsöverskridande samarbete, solidaritet och systematik. Därmed har EU-samarbetets betydelse skärpts på en rad sätt. När kapital rör sig mer obehindrat över gränserna och behöver regleras, är de internationella samarbetet i EU, men även OECD och FN, viktiga arenor för att åstadkomma detta. I en tid av ökade säkerhetspolitiska och geopolitiska spänningar, har EU kommit att bli Sveriges viktigaste utrikes- och säkerhetspolitiska arena. När klimatförändringarna påverkar hela världen, kan EU vara en kraftfull röst för en snabbare omställning – både gentemot de egna medlemsstaterna, och mot andra stormakter i världen.

Samtidigt kommer EU-medlemskapet med vissa begränsningar. EU har ett avgörande och ökande inflytande över svensk lagstiftning. Andra EU-regelverk, såsom statsstödsreglerna, sätter gränser för vad Sverige på egen hand kan besluta om. Det begränsar handlingsutrymmet för svenska regeringar att agera utifrån egen vilja och egna målsättningar. Det politiska hantverket blir mer komplext och flerdimensionellt.

Globalisering och handelns effekter

Globalisering som fenomen är svårt att sätta ett start- och slutdatum för. Under flera hundra år har den globala integrationen pågått. Inte heller den långväga handeln är ett nytt fenomen. Med det sagt är det uppenbart att globaliseringen som fenomen tilltar och det med styrka. Det är viktigt att notera att globalisering inte är en ny process, utan världen har upplevt vågor av globalisering under historiens gång. Men takten och omfattningen av dagens globalisering, drivet av teknologiska framsteg, skiljer sig från tidigare perioder.

Globaliseringen är därmed en av de mest långtgående strukturförändringarna. Frihandeln med sin utrikeshandel av varor och tjänster har sedan länge varit grundbulten i den pågående internationaliseringen och har stor påverkan på Sverige med vår BNP som till stor del utgörs av en omfattande export och import. Det som tillkommit i utvecklingen av globaliseringen sedan 1980-talet, är omfattande avregleringar av kapitalmarknaden. Det innebär alltså att den stora rörligheten av

³¹ Europaparlamentet. <https://www.europarl.europa.eu/news/sv/press-room/20210208IPR97326/ny-opinionsundersokning-sa-ser-svenskarna-pa-eu-samarbetet> (Hämtad 2023-10-04).

kapital att stora mängder snabbt kan röra sig utan hinder mellan olika länder, företag och finansiella aktörer.

Ökad kapitalrörlighet har i sin tur resulterat i en betydande ökning av svenska direktinvesteringar i utlandet och utländska direktinvesteringar i Sverige, liksom tillväxten av antalet multinationella företag som verkar globalt i olika länder och som svarar för en betydande del av ländernas produktion, investeringar, export och sysselsättning. Globaliseringen har även medfört att företagens ägande blivit alltmer internationellt med ökat utlandsägande av börsen. Över tiden har också ett ökat antal utländska företag etablerat sig i Sverige, och svenska företag är i ökad utsträckning i utlandet genom olika dotterbolag.

Det är ingen enkel uppgift att sammanfatta effekterna av globalisering. Å ena sidan kommer globalisering med många fördelar, som ökade ekonomiska möjligheter, tillväxt, spridning av kunskap och kulturellt utbyte, välfungerande produkter har spridits över världen vilket har tjänat alla konsumenter väl. Vi har helt enkelt fått bättre och billigare produkter som vi har kunnat konsumera. Vidare har fler människor kunnat resa, vilket har gynnat många invånare i världen. Den ekonomiska utvecklingen har lyft många människor ur extrem fattigdom. Samtidigt pekar kritiker på problem som inkomst- och välståndsdiskapitet mellan länder och inom länder, kulturell homogenisering, miljöpåverkan och utmaningar kopplade till suveränitet och nationell identitet.

Globalisering och handel innebär stora möjligheter, men också vissa utmaningar. Å ena sidan blir vi rikare, men å andra sidan fördelas rikedomarna inte rimligt eller rättvist. I detta sammanhang vet vi att tillit är centralt för framgångsrika samhällen. De statistiska sambanden är tydliga: ju större den materiella jämlikheten är, desto enklare är det att skapa en gemenskap grundad på sammanhållning och samarbetsvilja till allas nytta.³² Således förefaller det uppenbart att globaliseringens avigsidor bara kommer accepteras av människorna om kapitalismen regleras och vinsterna fördelas på ett sätt som människor uppfattar som rättvist. Vi vet vidare att det som gjort Norden framgångsrikt är just hög tillit till varandra och till samhället, vilket både kan kopplas ihop med folkrörelsernas framväxt men också ekonomisk utveckling och ekonomisk inkludering. Detta är tätt sammankopplat med välfärdsstatens tillväxt.³³

Det är mot bakgrund av ovanstående som socialdemokratien stått upp för en ansvarsfull globalisering och en rättvis handel. Svensk arbetarrörelse har en lång

³² Wilkinson, Richard & Pickett, Kate. *Jämlikhetsanden. Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Stockholm: Karneval förlag. 2010. S. 59–72.

³³ Andreasson, Ulf. Nordiska Ministerrådet. *Tillit – det nordiska guldet*. (2017). S. 9.

tradition av att främja handel och motverka protektionism, eftersom en fri och rättvis handel ligger i löntagarnas intresse. Tillsammans med en stark fackföreningsrörelse har det skapat nya jobb med anständiga arbetsvillkor, lyft människor ur fattigdom och bidragit till en mer hållbar ekonomisk utveckling. När kritiska röster har höjts mot frihandel har socialdemokratin visat att lösningen är att vara en del av utvecklingen och erbjuda ett starkt skyddsnät såväl som en aktiv arbetsmarknadspolitik. Sverige har återkommande gånger visat att det är möjligt att förena en fri och öppen handel med bland annat ett starkt skydd för arbetstagares rättigheter. På så sätt har Socialdemokraternas syn på ekonomisk politik, en stark välfärd och tro på frihandel hängt ihop.

Klimatförändringarna

Framväxten av det ökade ekonomiska väståndet i Sverige lämnade inte rum för miljö- och klimatfrågorna, tills de gradvis började dyka upp på den politiska agendan under 1960-talet. Under 1980-talet växte en stark opinion kring klimatfrågan och Sveriges klimatstrategi har utvecklats successivt sedan dess. Sedan början av 2000-talet har klimatinvesteringar utgjort ett centralt inslag i svensk politik för att åstadkomma stora utsläppsminskningar. I dag finns det en bred medvetenhet i Sverige om klimatförändringarna och dess konsekvenser på lokal, regional och global nivå.³⁴

Klassanalysen har lyst med sin frånvaro i utformningen av den moderna klimatpolitiken, trots att klimatfrågan också i grunden är en jämlikhetsfråga. Det finns och har alltid funnits tydliga klasskillnader i människors klimatavtryck. Utsläppen har i största grad orsakats av en ohållbar användning av naturresurser i rika länder, men drabbat framför allt fattigare länder. Denna ojämlikhet gäller även för utsläppen inom ett land. Skillnaderna i klimatutsläpp mellan länder har minskat, medan skillnaderna inom länderna har ökat. Tio procent av världens befolkning orsakar närmare hälften av världens utsläpp med sin konsumtion och dessa tio procent finns i framförallt rika länder. Människors klimatavtryck avgörs alltså till stor del av deras ekonomiska ställning och inte bara av vilket land de bor i. Klimatförändringarna har följaktligen cementerat skillnader mellan olika grupper och skärpt konflikterna om de gemensamma resurserna, vilket gör det svårt att enas om gemensamma åtaganden.³⁵

Vidare har Sverige sedan början av 1990-talet utvecklat en av världens stramaste finanspolitiska regimer. Vi har ett finanspolitiskt ramverk som gjort det svårt att

³⁴ Se SOU 2020:46, s. 975 f.

³⁵ Se Chancel & Piketty (2015), "Carbon and inequality: from Kyoto to Paris"; Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 107 ff.

finansiera omfattande och hållbara klimatinvesteringar.³⁶ På senare tid har emellertid politikens förutsättningar för att ta sig an klimatomställningen satts på spel. Utvecklingen har varit mest påtaglig i länder där högerpopulismen fått ett starkt fotfäste, såsom i USA och Brasilien. Samma utveckling har funnits i Sverige i samband med Sverigedemokraternas framväxt. Klimatförnekelse har blivit alltmer central i den antietablissemangsretorik som används av högerpopulistiska partier.³⁷

Högerpopulismens framväxt

Under de senaste decennierna har klyftorna mellan de så kallade vinnarna och förlorarna i samhället ökat. Dessa klyftor har delvis handlat om ojämlikheterna i inkomst och förmögenhet, men också om synen på respekt. I ett meritokratiskt samhälle är budskapet att de med låg utbildning och låg status har sig själva att skylla, vilket har förstärkt missnöjet och misstänksamheten mot eliten och samhället i stort. Det har i sin tur lett till ökad splittring och polarisering, något som har utnyttjats av växande populistiska krafter såsom Trump i USA och Sverigedemokraterna i Sverige.³⁸

Protesterna mot de etablerade partierna var åtminstone för tio år sedan en jämförbar eller viktigare orsak än invandringskritiska värderingar till Sverigedemokraternas ökade stöd, framförallt bland dem som inte arbetar, så kallade outsiders. Förtroendet för demokratin i denna grupp har minskat.³⁹

Högerpopulistiska partier stöds av alla möjliga sorters väljare, men en gemensam nämnare i alla länder där högerpopulismen kan studeras är att rörelserna huvudsakligen stöts av män, och framförallt av män med lägre utbildningsgrad. Denna grupp tillhör de i samhället som anses vara förlorare i en samhällsutveckling där utbildning ses som nyckeln till framgång och där jämställdheten mellan könen ökar. Bland dessa väljare finns en bred uppfattning om att samhället ser ned på dem och inte ger dem den respekt som de förtjänar.⁴⁰

Av en tysk studie om högerpopulismens framväxt framgår tydligt att allt fler arbetare, oavsett hur de definierar sig politiskt, upplever att de står i kö för en rättvisa och respekt som aldrig kommer. De har under årtionden blivit tillsagda att de måste göra uppoffringar under svåra perioder av globalisering, massarbetslöshet och ekonomiska kriser. Med finanskrisen och flyktingkrisen blev en stor del av den tyska

³⁶ Se inspel från Niklas Altermark.

³⁷ Se Lindvall m.fl. (2020), "Upphetning: demokratin i klimatkrisens tid".

³⁸ Se Larsson (2023), "Riggat: hur tron på meritokratin minskar chansen till en klassresa". Se även Carlsson & Lindgren (2019), "Vad är socialdemokrati?", s. 140 f.

³⁹ Andersson, Dan, Så fick Sverigedemokraterna makt, Hjalmarson & Högberg 2014

⁴⁰ Ibid.

arbetarklassen helt enkelt trötta på att vänta på sin tur. De hade sett ekonomin stärkas de senaste åren, arbetslösheten sjunka och företagen blomstra – men de kände att välståndet aldrig nådde dem. Arbetaryrket gav dem inte något att vara stolta över och inte heller någon status i det tyska samhället. I stället var arbetarklassen något man skulle röra sig bort från för att sträva efter en utbildning och den status som en hög utbildning ger.⁴¹ Denna skildring är högst relevant även i en svensk kontext.

Detta missnöje försökte Olaf Scholz adressera under valkampanjen 2021 i Tyskland. Budskapet var att det i globaliseringens tidsålder inte var tillräckligt att uppmuntra människor att göra en klassresa genom en universitetsexamen, i en tid då klassresor blir allt svårare. Istället för att försöka mildra globaliseringens negativa konsekvenser för dessa grupper hade den politiska och ekonomiska eliten ställt ut löften om att var och en, genom hårt arbete och prestigelöshet, kan börja tillhöra globaliseringens vinnare. Så blev det emellertid inte.⁴²

Problemformuleringen är inte unik för Tyskland. Allt fler arbetare i såväl USA som Frankrike betraktar sig själva som förlorare som tappar i värde i samhällets ögon. Ett sätt för dem att positivt särskilja sig är genom att se ner på andra grupper, såsom exempelvis nyanlända, som de försöker framställa som ännu större förlorare i samhället. Av Trumps tal under presidentkampanjen framgår tydligt att han vände sig till den amerikanska arbetarklassen genom att prata om värde och respekt. Han talade till deras känsla av att förlora status och respekt samt önskan om upprättelse, istället för att enbart fokusera på plånboksfrågorna. Dessutom försökte han befria arbetarklassen från skuld för sin egen ekonomiska situation genom att peka på globaliseringen samt invandrargrupper och minoriteter. Det var ingen slump att två tredjedelar av de vita väljarna utan universitetsutbildning röstade för Trump.⁴³

Konsekvenser för vänstern och demokratin

Konvergensen mellan de största partierna leder lätt till avpolitisering och skapar grogrund för högerpopulismen. Socialdemokratins nedgång, i Sverige och övriga Europa, är kanske en av de senaste decenniernas tydligaste trender. Många faktorer har bidragit till denna utveckling men avsaknaden av en berättelse, där de ekonomiska och materiella villkoren av politiken står i centrum, och utsuddandet av

⁴¹ Se Dörre (2019), "Take back Control. Marx, Polanyi and Right-Wing Populist Revolt", *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*. Se även Larsson (2023), "Vi måste tala om status när vi talar om högerextremismen", *Arbetsvärlden.se*.

⁴² Se Aggarwal-Schifellite (2022), "Seething populist anger and lessons for U.S. in German elections", *The Harvard Gazette*.

⁴³ Se Lamont (2022), "Till frågan om erkännandeklyftor", *Fronesis*. Se även Larsson (2023), "Vi måste tala om status när vi talar om högerextremismen", *Arbetsvärlden.se*.

konfliktlinjer är en orsak till högerpopulismens framgång. Oavsett hur man formulerar det.⁴⁴

Den politiska förskjutningen under slutet av 1900-talet innebar en urvattning av det som särpräglade socialdemokratien – en politik som rustade individer att klara arbetsmarknadens och livets krav. Det var en förändring som påverkade både partiets profil och identitet. När väl de negativa ekonomiska och sociala konsekvenserna av nyliberal politik blev tydliga, bestämde sig således många väljare att det fanns liten anledning att rösta på vänstern överhuvudtaget.

Detta politiska utrymme är en viktig förklaring till populismens framväxt. När den politiska konflikten eller debatten flyttas till sociala och kulturella frågor stärker det högerpopulismen. Vänsterns och socialdemokratiens ideologiska analys är i grunden ekonomisk och det är kring denna som intresset hålls ihop. Däremot är den ideologiska vänstern internt splittrad i sociala och kulturella frågor, där den populistiska högern finner sin gemenskap.

Den politiska högerförskjutningen har utmanat demokratiska normer. Under efterkrigstiden kunde de som kände sig utanför hitta en förkämpe i socialdemokratiska eller mitten-vänsterpartier, men när dessa partier, inklusive svensk socialdemokrati, började överge denna roll uppstod problem för både den sociala demokratin och för den liberala demokratin. En av de viktigaste rollerna för ett demokratiskt parti är att ge människor och de man företräder en institutionaliserad röst. När detta upphör försvinner tillit och efterhand politiskt stöd. En stor del av socialdemokratiens väljarbas känner inte igen sig.⁴⁵

Denna trend inte är begränsad till Europa. Förklaringen till utvecklingen måste alltså hittas på mer än europeisk, regional nivå. Vänsterns förskjutning mot centrum i ekonomiska frågor, och i synnerhet acceptansen av nyliberala reformer som privatisering av delar av den offentliga sektorn, sänkningar av skatter och avreglering av näringslivet och finanssektorn har fått skicksedigra konsekvenser och varit avgörande för framväxten av en populistisk höger.

De partipolitiska närmandena i migrationspolitiken är en viktig förklaring. Fram till flyktingkrisen 2015 stod alla partier bakom landets generösa migrationspolitik samtidigt som Sverigedemokraterna stängdes ute från politiskt inflytande. Det innebar att de väljare som var missnöjda med den förda migrationspolitiken helt enkelt inte hade något annat alternativ än att vända sig till Sverigedemokraterna. De

⁴⁴ Andersson, Dan, "Så fick Sverigedemokraterna makt", Hjalmarson & Högberg, 2014

⁴⁵ Berman, Sheri, Snegovaya, Maria "Populism and the Decline of Social Democracy", Journal of Democracy, Volume 30, Number 3, July 2019, pp. 5-19 (Article)

politiska skiljelinjerna har inte längre kommit att handla om samhällssystem, utan om mindre avvägningar om olika prioriteringar. Samtidigt ökade känslan av att oron över samhällsutvecklingen förbisågs av partierna i mittfåran. Under samma period var invandringen den fråga i Sverige där skillnaden mellan riksdagsledamöterna och folkopinionen var allra störst. Ju viktigare migrationsfrågan blev, desto enklare blev det för Sverigedemokraterna att dra till sig dessa väljare.⁴⁶

Den växande ojämlikheten

Det svenska samhället har kännetecknats av en förhållandevis hög grad av jämlikhet – och en hög grad av tillit, sammanhållning och gemenskapen. När ojämlikheten ökar, får det konsekvenser för samhällsgemenskapen. De växande materiella klyftorna skapar en rättmätig känsla av att några i samhället drar ifrån, medan de breda löntagargrupperna får kämpa allt hårdare för sin beskärda del. För att förstå de här materiella förändringarna, är det viktigt att kartlägga hur ojämlikheten har utvecklats i Sverige och i världen. Vilken politik och vilket samhällssystem klarade av att leverera ett mer rättvist samhälle? Och vilka politiska vägval har drivit på en ökad ojämlikhet och en avtagande samhällsgemenskap?

Om ojämlikheten globalt

Även om förmögenhetskoncentration inte är ett nytt fenomen, så verkar förmögenhetskoncentration kunna främjas av globalisering och det har moraliskt försvarats av kapitalismen som idé. Det förefaller som om ojämlikheten måste vara ett viktigt perspektiv för att analysera globaliseringen. Den generella utvecklingen under de senaste 150 åren är att den globala ojämlikheten ökar. Samtidigt beror det en del på hur ojämlikhet definieras. Generellt har perioder av krig, politiska reformer, kriser och tekniskiften brutit den generella trenden och tryckt tillbaka ojämlikheten tillfälligt. I Europa verkar politiska reformer, samt de två världskrigen ha minskat den rikaste procentens andel den totala egendomen. I Frankrike ägde den rikaste procenten av befolkningen över hälften av den privata egendomen och 1980 hade deras ägande minskat till under 20 procent.⁴⁷ Detta indikerar att det går att trycka tillbaka ojämlikheten också i en globaliserad värld. Den globala ojämlikheten ökar dock under mellankrigstiden, även om jämlikheten minskar inom länder.

⁴⁶ Berman (2022), Aftonbladet.

⁴⁷ Piketty, Thomas. *En kort historik om jämlikhet*. (Stockholm: Mondial, 2022). S. 25-56.

Perioden efter andra världskriget är också intressant då den globala ojämlikheten inte ökade. Givet trenden under första delen av 1900-talet fanns det mycket som pekade på att en ökad globalisering och ekonomisk återhämtning skulle öka den globala ojämlikheten. I en integrerad värld som knyts samman av ökade internationella flöden av varor, tjänster, kapital, människor och information är det många som skulle förvänta sig ökad ojämlikhet. Helst då denna process drivs fram av teknologiska framsteg, avreglering av internationell handel och internationella investeringar.

Under efterkrigstiden präglades den västerländska ekonomin av optimism och tillväxt. Samtidigt förefaller inte ojämlikheten ha ökat, utan vinsterna från en växande ekonomi verkar ha kommit större delar av befolkningen till del i både USA och Europa.⁴⁸ Det tål att dra sig till minnes att ojämlikheten inte avsevärt skiljde sig mellan Europa och USA under denna period. Vidare kan konstateras att skatteuttaget inte i någon större utsträckning skiljde sig mellan länder i Europa och USA 1950. Sverige, Frankrike och USA hade skatteuttag under eller runt 30 procent av nationalinkomsten och Storbritannien något högre. Under hela perioden mellan 1950–1980 höjde samma länder skatteuttaget avsevärt, dock på olika nivåer. Sverige hade 1980 ett skatteuttag på 55 procent av nationalinkomsten, medan motsvarande siffra för Frankrike och Storbritannien är mellan 35–40 procent. Skatterna som andel av nationalinkomsten i USA var 1980 mellan 30–35 procent.⁴⁹ Mycket tyder på att acceptansen för globalisering var stor i samhället under hela denna period, mycket tack vare att vinsterna av densamma delades mer jämnt i de västerländska samhällena.

Under samma period minskade ojämlikheten mellan länder. Detta beror på flera orsaker. Ett antal länder genomgick snabb ekonomisk förändring och utvecklades framgångsrikt. Dessa länder i Asien, som Sydkorea och Kina, bidrog därmed till att den globala ojämlikheten minskade, även om den nya rikedom i dessa länder knappast fördelades jämnt.⁵⁰

Sedan 1980-talet har inte ojämlikheten mellan länder ökat, däremot har ojämlikheten ökat avsevärt inom redan industrialiserade länder.⁵¹ I USA har den rikaste procenten, mellan 1980 och 2014 inflationsjusterat, ökat sina inkomster med 169 procent. De rikaste 0,1 procenten har ökat inkomsten med nästan 300 procent. Däremot har medianinkomsten bara stigit med 11 procent. Tittar vi istället mellan 1989 till 2014

⁴⁸ Piketty, Thomas. *Kapitalet i tjugoförsta århundradet*. (Stockholm: Karneval förlag, 2015). S. 283–315.

⁴⁹ Piketty, Thomas. *Kapitalet i tjugoförsta århundradet*. (Stockholm: Karneval förlag, 2015). S. 483–504.

⁵⁰ Milanovic, Branko. *Capitalism, alone. The Future of the System That Rules the World*. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2019).

⁵¹ OECD. *In it together: Why Less Inequality Benefits All*. OECD, 2015.

steg medianinkomsten med ynka 0,7 procent.⁵² Alltså, när de rikaste blir avsevärt mycket rikare, så tillfaller inget av den ekonomiska uppgången samhällets breda lager.⁵³

Detta är dock inte enbart en amerikansk utveckling. Vid World Economic Forum i Davos 2013 konstaterades av världskända ekonomer att 85 av världens rikaste människor, vilka ryms i en stor buss äger lika mycket som halva jordens befolkning.⁵⁴ Året efter behövde bussen bara fyllas med 80 personer. Denna ojämlikhet uppfattas av nästan alla som moraliskt förkastlig. Det är ett förfall som är svårt att förklara i termer av rätt och fel.

Utvecklingen har varit liknande i Sverige, om än mer extrem. I Sverige äger de fem rikaste mer än fem miljoner svenskar gör tillsammans. Detta är såklart oroande när det finns en statistisk korrelation mellan hög tillit och hög jämlikhet.⁵⁵

Den växande ojämlikheten i globaliseringens spår har internationella organisationer under senaste decenniet försökt adressera. Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) rankar varje år hur konkurrenskraftiga världens länder är i förhållande till varandra. Sverige rankades 2019, året innan coronapandemin, som åtta i världen. Samma OECD-rapport⁵⁶ sammanfattar enkelt och tydligt framgångssagan i den nordiska modellen:

Det har blivit tydligt att miljömässiga, sociala och ekonomiska agendor inte längre kan bedrivas separat och parallellt: de måste istället slås samman till en gemensam hållbar och inkluderande tillväxtagenda. I denna ansats, de upplevda avvägningarna mellan ekonomiska, sociala och miljömässiga faktorer kan mildras genom att anta en holistisk och långsiktig strategi för tillväxt. Detta innebär att man hanterar ”spill-over” effekter och externaliteter, positiva och negativa, avsedda eller oavsiktlig, av ekonomisk politik bortom det direkta mål länderna strävar efter. De mycket olika nivåerna och hastigheterna som länder antar en sådan helhetssyn på tillväxten återspeglas i det faktum att länder på liknande nivå av konkurrenskraft uppnår mycket olika miljömässiga och sociala utfall. Till exempel Sverige, Danmark och Finland är inte bara blivit bland världens mest tekniskt avancerade,

⁵² Milanovic, Branko. *Capitalism, alone. The Future of the System That Rules the World.* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2019).

⁵³ Joseph E. Stiglitz. *Inequality and Economic Growth.* Michael Jacobs & Mariana Mazzucato. I *Rethinking Capitalism: Economics and Policy for Sustainable and Inclusive Growth.* (Chichester: Wiley-Blackwell. 2016). S. 134–137.

⁵⁴ Stiglitz, Joseph E.. *The great divide.* London: Allen Lane 2015. S. xii.

⁵⁵ Mätt som låg gini-koefficient. Se: SOU 2020:46. *Jämlikhetskommissionen. En gemensam angelägenhet.* S. 223–226.

⁵⁶ OECD. *The Global Competitiveness Report 2019.* S. IX-X. Genève: OECD.

http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Hämtad 2021-02-10).

innovativa och dynamiska ekonomier, men skapar också bättre levnadsförhållanden och bättre sociala skyddsnät, och är mer jämlika och mer hållbar än jämförbara länder.

Särskilt om ojämlikheten i Sverige

Under början av 1980-talet bröts en lång utveckling mot minskade inkomstskillnader, och den ökade inkomstjämlikheten har sedan fortsatt långt in på 2000-talet. Från att ha haft de minsta inkomstskillnaderna i världen under början av 1980-talet, om än från låga nivåer, har Sverige halkat ner till omkring tionde plats i rankningen av OECD-ländernas inkomstskillnader. Klyftorna har ökat mer i Sverige än i andra jämförbara länder. Av de nordiska länderna har Sverige de största inkomstskillnaderna.

Under denna tid inträffar också en ny fördelningspolitisk epok. Jämlikhetssträvanden prioriteras ned samtidigt som en ny och marknadsliberal reformagenda sätter sin tydliga prägel på alla centrala delar av politiken. Skattesänkningar, avregleringar, privatiseringar och ökade marknadslösningar inom välfärdspolitiken blir dominerande.⁵⁷

Vissa avregleringar gjordes naivt och under de senaste decennierna präglas många frågor av högt tonläge, vilket gjort att illa utformade förändringar blivit svåra att diskutera och korrigera.⁵⁸ Förvisso har viss liberalisering och avreglering av ekonomin ökat konkurrensen och sannolikt också den ekonomiska tillväxten, men med bieffekter såsom större finansiell instabilitet, privatisering och marknadslogik i välfärdstjänsterna. Dessutom har ojämlikheten ökat på grund av växande skillnader i förmögenheter och kapitalinkomster.⁵⁹

Inkomstskillnadernas förändring kännetecknas av ett tydligt mönster. Medelinkomsttagare har dragit från låginkomsttagare, samtidigt som höginkomsttagarnas inkomstförstärkningar har ökat betydligt snabbare än båda dessa grupper. Även om låginkomsttagare har fått vissa standardförbättringar har de alltså halkat efter grupper som ligger i mitten av inkomstfördelningen. Detta har i sin tur medfört att den relativa fattigdomen, eller den ekonomiska utsattheten för hushåll med låga inkomster, är högre än den någonsin varit sedan början av 1990-talet, alltså på trettio år.⁶⁰

⁵⁷ PM Den ökade ojämlikheten, Persson Christer

⁵⁸ Skolfrågan är ett typexempel, liksom SNS-rapporten 'Konkurrensens konsekvenser' som det blev sådant liv om 2011 – Inspel Jesper Roine, Ett annat exempel är Riksbankens oberoende

⁵⁹ Inspel Martin Nordin

⁶⁰ PM Den ökade ojämlikheten. Persson Christer

Därutöver har skillnaderna i disponibel inkomst mellan arbetande och icke-arbetande ökat som en direkt konsekvens av försämringarna i socialförsäkringssystemen, a-kassa och sjukpenning, samt de omfattande jobbskatteavdragen. Dessutom har hushållens sammansättning förändrats med fler ensamhushåll, vilka tenderar att ha lägre disponibel inkomst.

Skatte- och penningpolitik driver förmögenhetsskillnader och ojämlikhet

Det är skillnad på lönespridning och inkomstspridning och de har utvecklats mycket annorlunda i Sverige. De ökade inkomstklyftorna i Sverige drivs i huvudsak inte av löneskillnader.⁶¹ Det är snarare kapitalinkomsternas roll som ökat. Eftersom kapitalägande är koncentrerat till den rikare delen av befolkning ökar detta ojämlikheten. Samtidigt saknas det ett fullständigt underlag för hushållens förmögenheter, fördelade på tillgångar och skulder, sedan förmögenhetsskatten slopades 2007. Ser man på utvecklingen fram till 2007 bekräftas bilden att förmögenhetsskillnaderna är betydligt större än inkomstojämlikheten. Skillnaden i beskattning mellan arbete och kapital är ett resultat av flera politiska beslut. Flera faktorer, såsom generösa 3:12-regler, avskaffandet av förmögenhetsskatten, arvs- och gåvoskatten, omvandlingen av fastighetsskatten till en kommunal avgift och jobbskatteavdragen från 2007 och framåt har gynnat dem med kapitaltillgångar och kapitalinkomster.

Riksbankens fria roll infördes som en konsekvens av 1990-talskrisen, en förändring som omfamnades av de allra flesta. En självständig riksbank med inflationsbekämpning som huvuduppgift för att skapa ett inflationsrobust samhälle kräver att centralbanken ägnar sig åt det den ska. Målet för riksbankens penningpolitik är att inflationen ska vara två procent per år, mätt som den årliga procentuella förändringen i konsumentprisindex med fast ränta (KPIF). Inflationsmålet är som en konsekvens av den fria roll centralbanken fick efter 1990-talskrisen, definierat av riksbanken på eget initiativ.⁶² Eftersom inflationen sådan riksbanken valt att mäta den, varit lägre än målsättningen på två procent har reporäntan över lång tid därför varit mycket låg, tidvis till och med negativ. Samtidigt har inflationen mätt på tillgångar varit skyhögt.

Penningpolitiken har långt ifrån varit så lyckosam som många trodde och hoppades på. I januari 2006 var inflationen 0,6 procent. 17 år senare steg den till en bit över 10

⁶¹ <https://ekonomistas.se/2019/03/22/nej-det-ar-fortfarande-inte-lonespridning-som-okat-inkomstskillnaderna-i-sverige/>

⁶² <https://www.riksbank.se/sv/penningpolitik/inflationsmalet/hur-mats-inflation/>

procent, den högsta nivån sedan inflationsmålet infördes på 1990-talet. Resultatet av den expansiva penningpolitiken har blivit kraftigt växande skuldsättning för hushållen och snabbt stigande fastighetspriser.

Den expansiva penningpolitiken i kombination med ett skattesystem som uppmuntrat till inkomstomvandling genom lägre beskattning på tillgångar än på arbete, har bidragit till, och drivit på, ojämlikheten samt ökat förmögenhetsskillnaderna. Sverige har haft bland de största ökningarna i OECD.

Riksbankens självständighet innebär att någon samordning av penning- och finanspolitiken inte kan ske, varken formellt eller informellt. I en liten öppen ekonomi som den svenska är frågan om vi kan avstå från en sådan samordning, särskilt i en miljö av återkommande finanskriser. En rejäl diskussion om hur Riksbanken och Finansdepartementet tillsammans ska kunna hantera internationella finanskriser måste därför diskuteras och hanteras utan att Riksbankens ställning anses hotad.⁶³

Minskad omfördelning i socialförsäkringarna

Den svenska modellen med standardtrygghet har byggt på att löntagarna, i enlighet med den så kallade Rehn-Meidner-modellen, har bejakat den strukturomvandling som skett i svensk ekonomi i utbyte mot ett välutvecklat socialförsäkringssystem. Sedan 1990-talet har de sociala trygghetssystemen emellertid urholkats, vilket är en central förklaring till den växande ojämlikheten i Sverige. Med tiden har kraven på den enskilde höjts, samtidigt som de faktiska ersättningsnivåerna har sjunkit. Det handlar dels om aktiva politiska beslut, dels om att de nominella ersättningstaken eller de högsta ersättningsbeloppen har släpat efter löneutvecklingen. Den inkomstbortfallsprincip som är grundläggande för socialförsäkringssystemet gäller inte längre i praktiken. Med försvagade socialförsäkringar har kompletterande avtalsförsäkringar vuxit fram, vilka leder till minskad omfördelning. Dessutom äventyras betalningsviljan när försäkringarna blir allt sämre och omfattar allt färre.⁶⁴

I Sverige har arbetslöshetsförsäkringen historiskt kännetecknats av en generös arbetslöshetskassa kombinerad med strikta krav på den arbetssökande att söka och ta arbete. Denna generositet var en grundläggande komponent för att driva igenom en modell där individen och det offentliga bär kostnaden för omställning i stället för arbetsgivarna. Över tid har arbetslöshetsförsäkringen dock försämrats genom införandet av strängare kvalificeringsregler, vilket resulterat i att personer med en

⁶³ Hamilton, Carl "S-koden, den socialdemokratiska utmaningen", Norstedts 2012

⁶⁴ Se SOU 2020:46, s. 32 f. och s. 863; Se Hedborg (2016), s. 8 ff.

svag ställning på arbetsmarknaden ofta exkluderats från systemet. Försämringarna handlar också om minskade ersättningsnivåer som inte har hållit jämna steg med löneutvecklingen.⁶⁵ I detta sammanhang bör även nämnas att den borgerliga regeringens beslut att göra det dyrare att vara med i A-kassan ledde till ett avsevärt medlemstapp mellan 2006 och 2008, vilket har visat sig vara svårt att kompensera för i efterhand.⁶⁶

Även villkoren i sjukförsäkringen har försämrats. Under 1990-talet skedde ett påtagligt skifte i den politiska debatten om ekonomisk trygghet vid sjukdom. Debatten präglades allt mer av en övertygelse om att sjukförsäkringen överutnyttjades och att individen skulle ta ett större eget ansvar för att komma i arbete. Som en del av 1990-talets krispaket sänktes kompensationsgraden i sjukpenningen från 90 till 80 procent och karensdagen återinfördes. Med den borgerliga regeringens tillträde 2006 följde ytterligare försäkringar i sjukförsäkringen. 2008 sänktes kompensationsgraden till 75 procent och den så kallade stupstocken, en bortre tidsgräns efter 914 dagar, infördes i sjukförsäkringen. Samma år infördes den så kallade rehabiliteringskedjan, som innebar att det infördes fasta tidsgränser i försäkringen. Utvecklingen av politiken på sjukförsäkringens område har därefter karaktäriserats av nya regler och striktare bedömningar för att minska samhällets kostnader för sjukförsäkringarna.⁶⁷ Sedan 2015 har avslagen på både nya och fortsatta ansökningar om sjukpenning ökat.⁶⁸ Dessutom har det skett en förskjutning av kostnaderna på kommunerna när utgifterna för försörjningsstöd ökat i stället.⁶⁹

Försämringarna i arbetslöshets- och sjukförsäkringen har lett till framväxten av avtalsförsäkringar eller andra försäkringar som kommer med medlemskap. Dessa försäkringar har en mycket svagare omfördelningsprofil, eftersom villkoren skiljer sig åt beroende på det avtalsområde inom vilket individen är verksam eller det försäkringsskydd som den fackliga organisationen står för.⁷⁰ Personer som tillhör den lägre inkomstgruppen löper en ökad risk för både arbetslöshet och sjukdom. Detta innebär att de ofta saknar tillräckligt försäkringsskydd eller har avsevärt sämre villkor, vilket resulterar i en mindre effektiv inkomstskyddsnivå jämfört med de som har högre inkomster.⁷¹ För dem med de lägsta inkomsterna kan kollektivavtalade eller fackliga tilläggsförsäkringar således inte kompensera för brister i de offentligt finansierade försäkringarna. Såväl anställningsvillkoren som risken för arbetslöshet och sjukdom är mycket polariserade. Dessutom finns det inte tillräckligt med utrymme i lönebildningen för att både säkerställa en rimlig löneutveckling och

⁶⁵ Se SOU 2020:46, s. 863 ff.

⁶⁶ Se Kjellberg (2009), Arbetsmarknad & Arbetsliv, årgång 15, nr 2.

⁶⁷ Se LO:s rapport om välfärdspolitik och jämlikhet (2019), s. 57 f.

⁶⁸ Se Försäkringskassans socialförsäkringsrapport 2020:6.

⁶⁹ Se SOU 2020:46, s. 889.

⁷⁰ Se Hedborg (2016), s. 9 och 17 ff.

⁷¹ Se SOU 2020:46, s. 866.

finansiera omfattande kompletterande försäkringar för stora grupper av arbetstagare.⁷² Om denna utveckling fortsätter kommer höginkomsttagare koncentrera sitt intresse till avtalsförsäkringarna, medan de med lägre inkomster måste förlita sig på ett socialförsäkringssystem som riskerar att förfalla till miniminivåer, urholka standardtryggheten och öka ojämlikheten i samhället.⁷³

De ojämlika pensionerna utgör också ett problem som är direkt kopplat till de sociala trygghetssystemen. Den ekonomiska utvecklingen under de senaste decennierna har lett till stora klyftor bland pensionärer. Andelen så kallade relativt fattiga över 65 år har ökat till ungefär 15 procent.⁷⁴ Grunden för det svenska pensionssystemet är att den allmänna pensionen är baserad på livsinkomstprincipen, det vill säga att alla inkomster under en persons arbetsliv ger pensionsrätt. Denna princip har inneburit att de ojämlikheter som existerar i arbetslivet, vad gäller bland annat klass, kön och sektor, överförs till pensionssystemet. Därför har det uppstått ojämlikheter inom pensionssystemet som återspeglar den bredare ojämlikheten i samhället.⁷⁵ När pensionssystemet reformerades i slutet av 1990-talet var utgångspunkten att den totala pensionen skulle motsvara ungefär 72 procent av slutlönen. Så har det dock inte blivit, av ekonomiska och demografiska skäl. En kommunalt anställd kvinna som pensionerades 2014 vid 65 års ålder får ungefär 58 procent av sin slutlön i pension, medan en industriarbetare får ungefär 60 procent. Vi befinner oss således i en situation där pensionerna har blivit lägre, trots att de på grund av den ökade medellivslängden måste räcka längre. Pensionsnivån är i hög grad avhängig ett långt arbetsliv. De som idag arbetar till ungefär 67 års ålder kan uppnå en pension som motsvarar LO:s krav. För många LO-arbetare är det dock, med hänsyn till risken för att drabbas av sjukdom och utslitning, inte ett realistiskt alternativ. Möjligheterna och förutsättningarna för ett längre arbetsliv är ojämlikt fördelade.⁷⁶

Skillnader mellan stad och land och inom större städer

Skillnaden mellan stad och land har ökat de senaste decennierna. Sverige har haft en omfattande urbanisering under lång tid. Samtidigt kan man se att många små kommuner och landsortskommuner kämpar med utflyttning och ansträngda budgetar. Denna demografiska utveckling och starka urbanisering kommer med all sannolikhet att fortsätta och öka skillnaderna mellan kommuner. De största kommunerna förväntas bli större medan befolkningen i de minsta kommunerna

⁷² Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 145.

⁷³ Se Hedborg (2016), s. 17 ff.

⁷⁴ Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 148.

⁷⁵ Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 148; Se LO:s rapport om välfärdspolitik och jämlikhet (2019), s. 57 ff.

⁷⁶ Se Morin & Andersson (2016), "Vad krävs för en hållbar pension?", LO.

kommer bli mindre. Därtill kommer de så kallade territoriella förutsättningarna – det vill säga gleshet och långa avstånd till större städer och arbetsmarknadsområden – bidra till att ytterligare förstärka skillnader mellan stad och land.⁷⁷

Tillgång till välfärd och omsorg bygger på en nationell likvärdighetsprincip. Oavsett var du bor i landet ska man kunna förvänta sig grundläggande sociala rättigheter. Men klyftor när det kommer till tillgången på service, vård och handel har ökat över tid och det kan med fog ifrågasättas om den nationella likvärdigheten upprätthålls och framförallt hur den ska kunna upprätthållas i framtiden. I många mindre kommuner har man också en högre kommunalskatt för att kompensera för bland annat många äldre som behöver äldreomsorg samtidigt som människor i yrkesverksam ålder tenderar flytta till större städer. I längden är det en ohållbar situation om inget görs. Samtidigt begränsas den privata konsumtionen på grund av hög kommunalskatt vilket mycket väl kan förstärka urbaniseringen.⁷⁸

För att kommunerna ska kunna möta samhällsutvecklingen krävs att de har en kapacitet som står i proportion till dels de uppgifter som ska utföras, dels till den service och välfärd som invånarna har rätt till. Ytterst handlar det om människors rätt till grundläggande, generell välfärd och möjligheten till ett gott liv oavsett var man bor i landet.

Trenden är också så kallade regionförstoringar. Logiken mellan de olika nivåerna – kommun, region och stat – förändras. Till exempel vidgas arbetsmarknadsregionerna, räddningstjänsten har fått regional karaktär liksom gymnasieskolan i många delar av landet. Primärvården är till delar nära knuten till det kommunala uppdraget och den högspecialiserade vården kräver sannolikt på sikt mer av nationell inblandning.

Den princip som har varit styrande för utformningen av bland annat socialdemokratisk välfärds-, arbetsmarknads- och skattepolitik – att var och en ska bidra efter förmåga – har i många fall saknats i klimatpolitiken. Ett tydligt exempel är de politiska förslagen för att minska utsläppen från transportsektorn. Låg- och medelinkomsttagare på landsbygden kan ha begränsad tillgång till kollektivtrafik och vara beroende av bensindrivna bilar. Dessutom kan det vara svårt att hitta tankställen som erbjuder icke-fossila bränslen. Samtidigt har invånare i större städer med medelhöga och höga inkomster möjlighet att välja mellan prisvärda och välutvecklade kollektivtrafiksystem eller att köpa subventionerade miljöbilar, där tankning eller laddning inte utgör några hinder.⁷⁹

⁷⁷ Kommunutredningen. Starkare kommuner, med kapacitet att klara välfärdsuppdraget, SOU 2020:8, kapitel 6

⁷⁸ Inspel Lovisa Broström

⁷⁹ Se underlagsrapporten för partiets arbetsgrupp (2021), s. 84 f.

Skillnaderna mellan stad och land i fråga om sysselsättning, skattekraft, bostadssituation, hälsa, utbildningsnivå med mera syns också inom våra storstäder, även om drivkrafterna för denna utveckling kan skilja sig åt. Inte minst har den söndermarknadiserade skolan i storstäderna lett till att många av barn samlas på så kallade ”frånvalsskolor”, som på detta vis får en andel elever med stort behov av stöd och hjälp men som inga extra ekonomiska resurser i världen kan kompensera för.⁸⁰

Klyftorna i landets storstäder har ökat dramatiskt sedan 1990-talet. De fattigaste delarna av städerna har blivit fattigare, medan andra delar har haft en hög tillväxt. Människor i stadens socioekonomiskt svagaste områden har 40 procent lägre inkomst än riksgenomsnittet, trots att sysselsättningen ökat i dessa områden de senaste åren.⁸¹ Det har växt fram en ny underklass i våra utanförskapsområden, som på många sätt skiljer sig från den traditionella arbetarklassen. Det handlar främst om utrikes födda personer utan sysselsättning eller med mycket osäkra anställningar.⁸²

Denna segregation får stora konsekvenser särskilt för barns uppväxtvillkor med trångboddhet, låga hushållsinkomster, sämre mat och färre fritidsaktiviteter. Den får konsekvenser för välfärdsutbudet. Segregationen innebär att människor alieneras och exkluderas vilket i sin tur medför att gemenskapen blir starkare inom den egna gruppen. Det är en naturlig utveckling. Att stärka sin säregna identitet, i kontrast till majoritetssamhället, stärker självförtroende och självkänsla.

Skillnader mellan könen – ekonomisk ojämställdhet

Sverige har under en stor del av efterkrigstiden fört en politik för att öka jämställdheten i samhället. Sysselsättningsgraden bland kvinnor i Sverige är i internationell kontext hög tack vare utbyggnaden av välfärdssamhället och socialförsäkringssystemet med individuellt intjänade rättigheter. Kvinnor söker sig dessutom i större utsträckning till högre utbildning och blir därmed bärare av en växande andel av humankapitalet, vilket påverkar maktförhållanden både i och utanför arbetslivet på längre sikt. Med det sagt kvarstår stora skillnader. Sedan 1990-talet har det inte skett någon större förändring av den ekonomiska ojämställdheten.⁸³

Även om mycket har hänt på jämställdhetsområdet kvarstår stora inkomstskillnader mellan män och kvinnor. Kvinnors genomsnittliga disponibla inkomst är betydligt

⁸⁰ Inspel Katrin Stjernfeldt Jammeh

⁸¹ <https://www.sydsvenskan.se/2021-09-13/socialdemokraterna-starker-den-lokala-politiken-i-malmo-for-att-bryta-segregationen>

⁸² Inspel Martin Nordin

⁸³ Se SOU 2020:46.

lägre än männens, ungefär tre fjärdedelar av mannens. Siffror från SCB visar dessutom att skillnaden i den disponibla inkomsten för kvinnor och män ökar. Dessa skillnader i ekonomiska resurser innebär naturligtvis även skillnader i makten att forma samhället och sin egen vardag.⁸⁴

En central förklaring till inkomstskillnaderna är att arbetsmarknaden i Sverige är kraftigt könssegregerad. Kvinnodominerade yrken har lägre löner, mer deltidsarbete och tidsbegränsade anställningar. Dessutom står kvinnor i högre utsträckning utanför arbetsmarknaden. Resultatet blir sämre ekonomisk självständighet, ett svagare försäkringsskydd och på sikt lägre pensioner. Könssegregationen på svensk arbetsmarknad har minskat över tid, vilket framför allt beror på att fler kvinnor har sökt sig till tidigare mansdominerade yrken som kräver högre utbildning. Män är dock fortfarande kraftigt underrepresenterade inom många kvinnodominerade yrken.⁸⁵

Den ökande ansamlingen av kapital bland de rikaste är också en förklaring till den ekonomiska ojämställdheten. Män utgör nästan tre fjärdedelar av de tio procent som tjänar mest och 80 procent av den översta procenten. Det är viktigt att notera att män innehar en större del av kapitalet i form av till exempel fastigheter, aktier och fonder. Eftersom kapitalet har fått ökad betydelse för den totala disponibla inkomsten, så bidrar detta till att öka de ekonomiska klyftorna mellan könen.⁸⁶

I detta sammanhang bör även nämnas att den ekonomiska jämställdheten tar stryk när tiderna blir tuffare. Det blev särskilt påtagligt under pandemin, även om de offentliga stödåtgärderna lyckades dämpa de ekonomiska konsekvenserna för kvinnor med låga inkomster. Den nuvarande ekonomiska krisen, med kraftigt stigande priser och en rekordhög inflation, har drabbat kvinnor särskilt hårt. Det gäller särskilt ensamstående kvinnor med barn och äldre kvinnor med låga pensioner, som har minst möjligheter att prioritera om sina utgifter.⁸⁷

Migrations- och integrationspolitikens betydelse

Invandringen till Sverige har sen 1990-talet varit omfattande och accentuerats under 2000-talet.⁸⁸ Under de senaste 20 åren har andelen utrikesfödda ökat från 1 till 2 miljoner. Vårt land gick från 8,5 miljoner invånare 1985 till 10,5 miljoner idag. En mycket stor andel av nettoinvandringen efter millennieskiftet kommer från länder

⁸⁴ Se Jämställdhetsmyndigheten (2021).

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Se Jämställdhetsmyndigheten (2022).

⁸⁸ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/tabell-och-diagram/invandring-och-utvandring-efter-kon-och-fodelse-land-samt-framskrivning/>. (hämtad 2023-09-18).

utanför Europa som dessutom är utvecklingsländer. Att antalet invandrare har varit historiskt högt är inte den enda orsaken till vår segregation, men på något teoretiskt plan kan inte invandringen överstiga möjligheterna till integration. Sedan 2000-talets start har dessutom en stor andel av de människor som kommit till Sverige varit lågutbildade personer.

Detta har påverkat både kulturen och ekonomin. I brist på integration, både när det bygger på att individer själva inte vill integrera sig och då det inte finns samhällsliga förutsättningar för integration, har det lett fram till många olika typer av problem som vi lever med idag.⁸⁹

Den höga migrationen i kombination med bristande integration har medfört en omfattande etnisk segregation i städerna. Samtidigt är invandringen viktig ur ett arbetskraftsperspektiv, och på lång sikt kan Sveriges höga invandring vara en demografisk fördel jämfört med länder med mindre invandring.⁹⁰

Det finns också en koppling mellan de ekonomiska klyftorna och de etniska klyftorna. Hög invandring och etnisk mångfald försvårar möjligheten att mobilisera stöd för gemensamma välfärdsåtaganden och gör det svårare att uppbygga en folklig majoritet för omfattande omfördelningspolitik.⁹¹

Det ter sig uppenbart att den migrationspolitik som det funnits en bred politisk konsensus kring under andra halvan av 00-talet både har saknat tillräcklig folklig förankring, och en tillräckligt omfattande integrationspolitik. Integrationspolitiken har inte varit dimensionerad för de materiella eller kulturella effekterna av en förhållandevis hög invandring under kort tid. Det har ökat de politiska spänningarna – och det har skapat en mycket ansträngd situation för det gemensamma i stora delar av Sverige. Ingen av dessa aspekter har i tillräckligt stor utsträckning fått ta plats i den politiska debatten.

Under flyktingkrisen 2015 tog Sverige emot tolv procent av alla asylsökande som kom till EU, trots att Sverige bara utgör drygt två procent av EU:s befolkning. Därutöver möttes den höga migrationen upp av en alltför svag integration, vilket har resulterat i ett ökat utanförskap och en ökad segregation. Den migrations- och integrationspolitik som har bedrivits, och det segregerade samhälle som det har

⁸⁹ Inspel Lovisa Broström

⁹⁰ Inspel Martin Nordin

⁹¹ Det finns akademisk litteratur om detta; Dahlberg et al (2012) finner att så är fallet för Sverige under perioden 1985-1994, och Tabellini (2020) för USA under tidigt 1990-tal. Båda studierna har en ganska övertygande kvasi-experimentell forskningsdesign som gör det troligt att det handlar om orsakssamband. Eger (2010) visar likartade resultat för Sverige med en observationell metod. Alesina et al (2021) dokumenterar, för 140 regioner i 16 europeiska länder och perioden 1990-2010, att de som bor områden med högre invandring uppvisar svagare stöd för omfördelning. Det är värt att notera att denna effekt var större i länder med omfattande välfärdsstat, och större för invandring från Mellanöstern och Nordafrika.

skapat, har manat till eftertanke och självkritik. Efter flyktingkrisen blev det uppenbart att Sverige inte kan ha en lagstiftning som i allt för stor utsträckning avviker från andra EU-länder och inte heller ta emot fler människor än vad vi har kapacitet att integrera i samhället. Därför genomförde Socialdemokraterna en radikal omläggning av migrationspolitiken 2015 som sedan bekräftades 2018. Omläggningen innebar att vi avslutade en decennielång utveckling mot en ohållbar migrationspolitik och lämnade den liberala linje som alliansregeringen drivit åren 2006–2014 för att återgå till den reglerade migrationspolitik som Socialdemokraterna historiskt stått för. Därutöver genomförde vi en omläggning av integrationspolitiken som har inneburit stärkta möjligheter men också skärpta krav för snabbare etablering och integration. Det så kallade paradigmskifte som SD-regeringen pratar om genomfördes under regeringen Löfven och behöver nu fullföljas.

Utbildningens betydelse

I det långa perspektivet är en hög läskunnighet och bildningsnivå förmodligen den viktigaste enskilda faktorn bakom ett lands välstånd.⁹² De stora förändringarna av befolkningens utbildningsnivåer är en av de viktigaste faktorerna för många i arbetarklassen att kunna göra en klassresa. Den ökade utbildningen i befolkningen har därför stor en stor påverkan på klasstrukturen.⁹³

Humankapitalet, vilket inkluderar individers kunskaper och sociala förmågor, är grundläggande för jämlikheten i samhället. Det är tillsammans med det sociala kapitalet den viktigaste tillgången i ett utvecklat land. Perioden från tidig barndom till tidig vuxen ålder är kritisk för en persons utveckling där skolan spelar en avgörande roll för denna utveckling. Denna period är följaktligen den mest centrala för att bygga upp ett lands humankapital. För att jämna ut skillnader i humankapital krävs en jämlik skola som kompenserar för barn och ungas olika uppväxtvillkor. Det är en grundpelare i det svenska välfärdssamhället och på lång sikt det viktigaste instrumentet för att skapa ett jämlikt samhälle.⁹⁴ Skolans kompensatoriska roll har dock kommit att urholkas i det svenska skolsystemet, vilket riskerar att cementera ekonomiska, sociala och kulturella klyftor för lång tid framöver. Dessutom äventyrar det den sociala tilliten och integrationen.⁹⁵

Införandet av grundskolan på 1960-talet har utvärderats och den samlade forskningen visar att reformen i högsta grad har medverkat till att förbättra barnens

⁹² Inspel Per Molander

⁹³ PM Arbetarklassens utveckling, sid 26, Christer Persson

⁹⁴ Se SOU 2020:46, s. 287 och s. 551.

⁹⁵ Se SOU 2020:46, s. 287 och s. 551.; Se Holmlund & Nybom (2023), Utbildning och social rörlighet, IFAU, Rapport 2023:13.

livschanser på flera olika sätt. Barn från socialt och utbildningsmässigt svaga familjer förlängde tiden i skolan. Andra positiva samhällseffekter av reformen har varit en god inkomstutveckling för olika hushåll och en lägre brottslighet i allmänhet. Barn från mer välutbildade familjer gynnades i genomsnitt mindre av reformen. Sammantaget är grundskolereformen ett utmärkt exempel på en fördelningspolitik som har skapat bättre startmöjligheten för stora grupper av barn och unga vilket i sin tur ökat den sociala sammanhållningen.⁹⁶

De försämringar som skett sedan dess har två delvis oberoende ursprung: pedagogisk nyorientering och privatisering. De pedagogiska förändringarna har inte baserats på forskning och utvärdering och fri etablering och skolval har inneburit att skolsystemet brutits upp i två delar, där de politiskt resursstarka förlorar intresset för skolsystemet som helhet, samtidigt som selektering av elever och betygsinflation ökar i omfattning och kvaliteten i undervisningen sjunker. En möjlig tredje faktor är kommunaliseringen av skolan, där det bara är de största kommunerna som har kompetens och resurser att förvalta och utveckla verksamheten.⁹⁷

På 1980-talet var den svenska skolan ett internationellt föredöme när det kom till likvärdighet.⁹⁸ I slutet av 1980-talet genomfördes den så kallade kommunaliseringen av svensk skola av regeringen Carlsson. Reformen hade stora likheter med NPM-doktrinen vad gäller bland annat delegering av beslutskapacitet, lokal anpassning, resultatstyrning och sedermera även konkurrensidén.⁹⁹

Friskolereformen från 1992 under regeringen Bildt förändrade emellertid det svenska skolväsendet och dess likvärdighet i grunden. Reformen innebar bland annat att vinstdrivande företag gavs möjlighet att äga och driva skolor samt att finansieringssystemet för skolan förändrades.¹⁰⁰ OECD höjde ett varningens finger för att förändringarna skulle leda till försämrade likvärdighet i den svenska skolan.¹⁰¹ Reformen röstades igenom i riksdagen, trots omfattande kritik från framför allt Socialdemokraterna.¹⁰²

Under regeringarna Carlsson och Persson 1994–2006 karaktäriserades skolpolitiken av en ökad oro över det ökade antalet aktiebolagsdrivna friskolor. Regeringen Persson föreslog 1996 att friskolor på grundskolenivå skulle få bidrag enligt samma villkor som kommunala skolor. Samtidigt skulle friskolorna vara öppna för alla elever och inte ta ut några avgifter. Kraven på friskolornas kvalitet och likvärdighet

⁹⁶ PM Den ökade ojämlikheten, sid 9, Christer Persson

⁹⁷ Inspel Per Molander

⁹⁸ Se OECD. 1992. Review of Education Policy in Sweden: Examiners Report and Questions. s. 17.

⁹⁹ Se ESO-rapport 2017:1, Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet, s. 78 f.

¹⁰⁰ Se prop. 1991/92:95.

¹⁰¹ Se OECD. 1992. Review of Education Policy in Sweden: Examiners Report and Questions. s. 10 f.

¹⁰² Se bet. 1992/93:UbU17 och bet. 1993/94:UbU20.

gentemot kommunala skolor ökade.¹⁰³ I en annan proposition utvidgades friskolereformen till att även omfatta förskoleklasser med liknande regler för tillstånd.¹⁰⁴ I den tredje proposition som presenterades av regeringen betonades att kommunerna hade huvudansvaret för utbildningen, medan friskolorna sågs som ett komplement. Reglerna för bidrag, avgifter och kvalitetskrav förbättrades för att främja transparens och ansvar. Dessutom utökades tillsynen av friskolornas verksamhet. Slutligen noterades att offentlighetsprincipen inte gällde för fristående skolor, men regeringen föreslog inga konkreta åtgärder för detta.¹⁰⁵

Med regeringen Reinfeldt 2006–2014 ändrades synen på den svenska skolan återigen. Istället för att se friskolor som ett komplement betraktades kommunala skolor och friskolor betraktades som likvärdiga. Individens perspektiv betonades och såväl konkurrensneutralitet som likabehandling av skolor prioriterades.¹⁰⁶ Kommunernas möjlighet att stoppa friskolors etablering minskades och elever fick rätten att söka gymnasieskola oavsett om hemkommunen erbjöd motsvarande utbildning.¹⁰⁷ Riksdagen godkände de flesta förslagen, även om det fanns viss opposition. Friskolornas ägandeform behandlades inte uttryckligen i dessa reformer, men det tillsattes senare en utredning om kraven på företag i välfärdssektorn, inklusive vinstintresset hos aktiebolag. Dessa förslag ledde emellertid inte till några konkreta åtgärder.¹⁰⁸

Under Löfvens regeringstid lades fem propositioner om friskolornas verksamhet fram, vilka byggde på en förändring i regeringens syn på friskolorna. Valfrihetens betydelse minskade, även om det fortfarande betonades. Fokus var i stället likvärdighet, skolans kompensatoriska uppdrag och motverkande av segregation. Regeringens förslag innefattade krav på skolchefens arbete för att främja en varierad elevsammansättning, reglering av vinstintressen, ägarprövning av friskolornas huvudmän och insyn i de fristående skolorna.¹⁰⁹ Vissa förslag mötte starkt motstånd, inklusive förslaget om vinstbegränsning, som ansågs minska valfriheten och kvaliteten i skolan. En högermajoritet i riksdagen röstade följaktligen ned dessa förslag.¹¹⁰

Resultatet av förändringarna i skolpolitiken under 1990-talet och framåt är att den svenska skolan konsekvent tappat i likvärdighet. Sedan slutet av 00-talet har elevernas socioekonomiska bakgrund fått en ökad betydelse för hur de lyckas i skolan. För

¹⁰³ Se prop. 1995/96:200.

¹⁰⁴ Se prop. 1998/99:45.

¹⁰⁵ Se prop. 2001/02:35.

¹⁰⁶ Se prop. 2008/09:171.

¹⁰⁷ Se prop. 2009/10:157.

¹⁰⁸ Se SOU 2015:7.

¹⁰⁹ Se prop. 2017/18:182 och Prop. 2017/18:15.

¹¹⁰ Se bet. 2017/18:FIU44.

utlandsfödda elever har den socioekonomiska bakgrunden blivit avsevärt viktigare, särskilt med tanke på den ökade invandringen. Utlandsfödda elever har större utmaningar att uppnå goda skolresultat på grund av senare invandringsålder och försämrade socioekonomisk status bland föräldrarna. För elever födda i Sverige har också den socioekonomiska bakgrunden blivit viktigare, men ökningen är mindre än för utlandsfödda elever. Bland socioekonomiska faktorer är föräldrarnas inkomst nu den mest centrala förklaringen till den ökade betydelsen av bakgrunden för betygsresultaten, medan utbildningsnivån inte har ökat över tid. För utlandsfödda elever har även föräldrarnas utbildning och grad av ekonomiskt stöd bidragit till den ökade betydelsen av socioekonomisk bakgrund för skolresultaten.¹¹¹

Även skolsegregationen har ökat, vilket har inneburit att elever har blivit alltmer uppdelade mellan skolor utifrån socioekonomisk bakgrund.¹¹² Marknadsskolan, inte minst skolvalet, förstärker den segregation som redan finns i samhället. Såväl svensk som internationell forskning visar att skolvalssystem bidrar till ökad segregation genom att gynna elever med goda studieförutsättningar, vilket leder till en snedvriden fördelning av elever i fristående skolor utifrån socioekonomisk bakgrund.¹¹³

Därtill kommer att skillnaderna i skolors studieresultat ökat. Dessa resultatskillnader nästan fördubblades 2000–2016. Skolans socioekonomiska elevsammansättning har fått större betydelse för elevers betyg. Elever med samma socioekonomiska bakgrund får i ökande grad högre betyg om de går i en skola med gynnsam socioekonomisk sammansättning jämfört med om de gått i en skola med ogynnsam socioekonomisk sammansättning. Det gäller särskilt för elever med låg socioekonomisk bakgrund.¹¹⁴ Även om den negativa utvecklingen för studieresultaten i PISA-undersökningarna har brutits sedan 2012, tyder den minskade likvärdigheten i svensk skola på att de starkaste eleverna drar ifrån medan de sämre presenterande lämnas kvar.¹¹⁵

Det bör även tilläggas att konkurrensen om eleverna har bidragit till ökad betygsinflation, eftersom betygen används som ett marknadsföringsverktyg. Det finns tydliga glapp mellan faktiska kunskaper, som mäts med nationella prov, och betyg. Fristående skolor tenderar att vara mer generösa med betygen än kommunala skolor, särskilt de som drivs i aktiebolagsform eller som har låg andel lärare med

¹¹¹ Se bl.a. Skolverkets rapport 467:2018, "Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor".

¹¹² Ibid.

¹¹³ Se översikt i OECD (2012), *School choice and equity: current policies in OECD countries and a literature review*. Directorate for Education Working Paper N 66. Paris,

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Det bör tilläggas att urvalet till PISA-undersökningen inte följde OECD:s regler enligt Riksrevisionen, vilket utgör en förklaring till resultatförbättringen. Se Riksrevisionen (2021).

pedagogisk utbildning.¹¹⁶ Det har skapat och fortsätter att skapa oreda och orättvisa i svensk skola.

Denna söndermarknadiserade skola har lett till ökad skolsegregation där många barn samlas på s.k. ”frånvalsskolor”, som på detta vis får en andel elever med stort behov av stöd och hjälp som inga extra ekonomiska resurser i världen kan kompensera för. Marknadsmekanismerna har på det viset skapat en skolsegregation på steroider. Det går inte att överskatta vilka negativa samhällskonsekvenser denna ordning ger, både för dessa barns möjligheter till ett gott liv i framtiden och i termer av befästa ekonomiska, sociala och kulturella klyftor. Det är ett recept på utanförskap, inte samhällsgemenskap.¹¹⁷

Framväxten av ett segregerat samhälle

Sverige är segregerat. Vårt land är segregerat i flera avseenden. Ekonomiskt, socialt, kulturellt och etniskt. Vi bor segregerat. Vi går i skolan segregerat. Hur segregation och dess motsats, integration, skapas är naturligtvis komplext att beskriva då detta rör sig om komplexa sociala fenomen som kan ha många olika aspekter.

Ofta avses den etniska boendesegregationen när vi pratar om segregation. Samtidigt är det viktigt att inte glömma andra aspekter av segregation. Den ekonomiska segregationen som avser den uppdelning som uppstår på grund av ekonomiska faktorer, där människor med olika inkomstnivåer bor i olika områden. Denna segregation kan leda till ojämlikhet när det gäller tillgång till resurser som utbildning, hälsovård och arbetsmöjligheter. Samtidigt finns det en tydlig etnisk aspekt på den ekonomiska segregationen. Kort sagt, vi har en allt tydligare etnifierad underklass.¹¹⁸ Trots detta finns det flera aspekter på segregationen än ren etnicitet.

Utvecklingen av andelen arbetare bland utrikes födda visar på ett omvänt mönster jämfört med den generella trenden för utvecklingen av arbetarklassen. I stället för en minskning har arbetarklassen ökat bland de utrikes födda: från elva procent i mitten av 1980-talet till 18 procent under 2015.¹¹⁹

En del forskare har menat att det finns en idépolitisk slitning inom socialdemokratien mellan Per-Albin Hanssons folkhemstanke baserad på medborgarskap och den mer

¹¹⁶ Se bl.a. Vlachos (2018), Trust-Based Evaluation in a Market-Oriented School System, IFN Working Paper No. 1217.

¹¹⁷ Inspel Katrin Stjernfeldt Jammeh

¹¹⁸ Inspel till politikutvecklingsgruppen från kommunalrådet i Malmö, Amani Loubani.

¹¹⁹ PM Förändringar av befolkningens klassmässiga sammansättning med särskilt fokus på arbetarklassens utveckling, Christer Persson, 2023-06-28

efterkrigsmässiga idéströmningen om internationell solidaritet och mänskliga rättigheter.¹²⁰

I den ena fallet handlar det om en villkorad altruism som bygger ömsesidigt ansvarstagande. Vi talar åter om den stränga moraliska logik /.../ arbete, skatter, rättigheter. Den nationellt avgränsade välfärdsstaten som ett gigantiskt försäkringsbolag där alla drar sina strån till stacken. I det andra fallet en villkorslös altruism inom ramen för en gränslös värld där alla människors lika värde trumfar det medborgerliga samhällskontraktet och välgöreheten överskuggade tanken om att plikter och rättigheter måste vara i balans.

Den generella välfärdsmodellen bygger på full sysselsättning. Om för stor del av befolkningen inte deltar i arbetskraften, så skapas problem av både ekonomisk och moralisk art. Förvisso har den svenska modellen visat sig robust då exempelvis utlandsfödda kvinnor i Sverige i genomsnitt är i sysselsättning i högre utsträckning än inhemskt födda kvinnor i Centraleuropa. Samtidigt vet vi också att skillnaden i arbetslöshet mellan födda i Sverige och utlandsfödda är större än de flesta jämförbara länder.

Sysselsättningsgraden bland högutbildade infödda är nästan fullständig, medan sysselsättningen hos vissa invandrargrupper är oroväckande låg. Alltför många som har invandrat till Sverige, i synnerhet kvinnor, kommer aldrig in på arbetsmarknaden, vilket är ett misslyckande som skapar stora kostnader för individen och samhället. Det riskerar också att öka misstron och misstänksamheten mellan olika befolkningsgrupper.¹²¹

Precis som att den ekonomiska segregationen minskar många människors frihet att välja sin egen väg i livet, så gäller detsamma för segregationen på arbetsmarknaden. Arbetsmarknaden i västvärlden är ofta segregerad och Sverige är inget undantag. Detta har konstaterats i många olika sammanhang. Mycket tyder på att segregationen på den svenska arbetsmarknaden är betydande och tilltagande.¹²² Studier har visat att personer som inte har varit i Sverige särskilt länge har lägre medianinkomst och därmed troligen en svagare ställning på arbetsmarknaden. Denna effekt avtar dock ju längre personerna stannar i Sverige.¹²³ Utmaningen är dock att effekten skiljer sig

¹²⁰ Trädgårdh, Lars. Så förlorade Socialdemokraterna folkhemstanken till SD. *Sydsvenskan*. 2023-09-19.

<https://www.sydsvenskan.se/2022-09-20/sa-forlorade-socialdemokraterna-folkhemstanken-till-sd> (hämtad 2023-09-17).

¹²¹ Inspel Lovisa Broström

¹²² Nordström Skans, Oskar & Åslund, Olof. *Ses vi på jobbet? Etnisk segregation mellan arbetsplatser 1985-2002*. IFAU. Rapport 2005:17. S.11.

¹²³ Heggemann, Hans & Gärdqvist, Peter. *Inkomsten ökar med tid i Sverige*. Välfärd – SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och välfärd. 2016:2. S. 10-12.

beroende på vem personen är. Utlandsfödda män har lägre skillnad i medianinkomst än utlandsfödda kvinnor. Vidare kan konstateras att detsamma gäller utlandsfödda från Eritrea i förhållande till somalier.¹²⁴ Dessa resultat kan naturligtvis bero på olika utbildningsnivå och olika förutsättningar för dessa olika etniska grupper, men vi kan i alla fall konstatera att Sverige inte lyckats utjämna dessa gruppers förutsättningar. Andra studier visar att det finns ett samband mellan att ha en svag ställning på arbetsmarknaden och att arbeta på arbetsplatser med oproportionerligt fler andra utlandsfödda. Omvänt tyder detta på att när din ställning på arbetsmarknaden stärks kan du söka andra jobb med fler svenskar. Samma undersökning visar dock att den minskande graden av utlandsfödda på arbetsplatsen när en persons ställning stärks på arbetsmarknaden, inte gäller utlandsfödda med samma etniska ursprung. Detta indikerar att många individer använder sin stärkta ställning på arbetsmarknaden till att arbeta med personer av samma etniska ursprung.¹²⁵

Om arbetsmarknaden är så segregerad, så indikerar det också att den gamla devisen att vägen till integration går genom arbetet, inte håller. Alltså måste arbetsmarknaden förändras eller så måste integrationen ske på någon annan arena. Ibland beskrivs segregationen på arbetsmarknaden som naturlig. Referenser ges till välmående ”Chinatowns” i vissa amerikanska städer och ibland uppges det i den politiska debatten att segregationen på arbetsmarknaden inte är så konstig, eftersom ”människor vill arbeta med sina egna”. Det behöver inte vara felaktigt, men studier har också visat att arbetsmarknadens funktionssätt har brister, dvs. att sannolikheten att få jobb som icke-etnisk svensk är större på vissa delar av arbetsmarknaden.¹²⁶ Vill vi bryta segregationen, så behöver den diskriminering som råder på arbetsmarknaden också brytas. Det tål att betänkas att många av dessa personer som bär upp samhället och arbetar i dessa branscher med lägre inkomster, både tvingas leva på låga inkomster men också drabbas av segregation på arbetsmarknaden och diskriminering.

Även bostadssegregationen är omfattande i Sverige. I det offentliga samtalet görs ofta koppling mellan segregation och kriminalitet. Vi vet från BRÅ:s trygghetsundersökningar att segregerade områden med hög andel utrikesfödda har en minskande trygghet. Detta indikerar att de som lever i segregerade områden med hög andel utlandsfödda bor i områden med lägre trygghet och i områden som ofta är eftersatta, men samtidigt bär upp samhället med sitt arbete.

¹²⁴ Heggemann, Hans & Gärdqvist, Peter. *Inkomsten ökar med tid i Sverige*. Valfärd – SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och välfärd. 2016:2. S. 10-12.

¹²⁵ Nordström Skans, Oskar & Åslund, Olof. *Ses vi på jobbet? Etnisk segregation mellan arbetsplatser 1985-2002*. IFAU. Rapport 2005:17.

¹²⁶ Bursell, Moa & Bygren, Magnus. *Etnisk yrkessegregering på arbetsmarknaden – har diskriminering någon betydelse? Resultat från ett fältexperiment*. IFAU. Rapport 2023:10. <https://www.ifau.se/Forskning/Publikationer/Rapporter/2023/etnisk-yrkessegregering-pa-arbetsmarknaden--har-diskriminering-nagon-betydelse/> (hämtad 2023-09-19).

Boverket har beskrivit hur delar av bostadssegregationen går tillbaka till miljonprogrammet, där över en miljon bostäder byggdes mellan 1965 och 1974. Bostadsbristen bidrog initialt till en viss social blandning i hyreshusen, men när nya fler småhus succesivt byggdes så flyttade resursstarka hushåll från de nybyggda förorterna. Alltså fanns en överrepresentation av individer som saknade valalternativ på bostadsmarknaden redan kort efter byggandet.¹²⁷ Utöver att bostadssegregationen har ökat avsevärt sedan 90-talet, så har den också fått en etnisk prägel. Det är framför allt låg- och höginkomsttagare som bor i skilda bostadsområden, en trend som förstärkts över tid. Andelen områden som antingen präglas av socioekonomiska utmaningar eller goda socioekonomiska förutsättningar har ökat kraftigt. En majoritet av landets befolkning, cirka 6,6 miljoner, bor i områden med goda socioekonomiska förutsättningar medan drygt 1,4 miljoner bor i områden med socioekonomiska utmaningar. Samtidigt har andelen socioekonomiskt blandade områden minskat.¹²⁸

Staten och det offentliga har tagit ett steg bort från byggandet av bostäder. Den växande segregationen på bostadsmarknaden kan inte brytas utan större offentlig inblandning. Boendesegregationen har flera orsaker och torde vara ett resultat av ekonomiska skillnader, diskriminering, egna preferenser och den höga invandringen under 2000-talet.

I svenska städer har det funnits tendenser till etnisk segregation, särskilt i vissa förorter där nyanlända och flyktingar har en tendens att bosätta sig i högre grad. Detta kan delvis bero på ekonomiska faktorer, men även på kulturella och sociala dito.

Precis som LO konstaterar så har boendesegregationen negativa effekter för människors hälsa och livschanser. För att inte förvärpa social problematik och för att kunna bryta det sociala arvet är det nödvändigt att åstadkomma verklig integration i boendet.¹²⁹

Dessa områden är ofta politiskt eftersatta. Ibland är det fysiska underhållet eftersatt. De offentliga institutionerna har ofta lämnat det fysiska rummet för städernas centrum eller större orter i närheten.

¹²⁷ Boverket. *Boendesegregationens utveckling och mekanismer. Årsrapport 2023 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*. Rapport 2023:23.

¹²⁸ Boverket. *Boendesegregationens utveckling och mekanismer. Årsrapport 2023 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige*. Rapport 2023:23.

¹²⁹ LO. *Program för jämlikhet*. 2019.

Utbildningsklyftorna mellan infödda med svenskfödda föräldrar och utlandsfödda eller andra generationens invandrare är också markanta, vilket ger människor helt olika förutsättningar i det moderna samhället. Jämlik skolgång och möjlighet att lära sig svenska språket och därmed få samma chanser i livet är centralt för det moderna svenska samhället.¹³⁰

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den ekonomiska segregationen i Sverige är etnifierad, samt att segregationen är ökande. Till yttermera visso tycks segregationen minska stödet för välfärden och relevanta åtgärder för att bryta just segregationen. Den stora segregationen på bostadsmarknaden gör att utlandsfödda med svag anknytning till arbetsmarknaden ofta bort i områden som är eftersatta. I dessa områden är föga förvånande livschanserna mindre för den uppväxande generationen. De individer som kommer in på arbetsmarknaden förefaller att lämna dessa områden. Lika sant är också att många av de boende i dessa eftersatta områden är de hjältar som bar upp samhället under pandemin. Politikens utmaning är att alla dessa fenomen är sanna samtidigt.

När kriminalitet och brottslighet blir vardag

Kriminaliteten växer i Sverige – och ändrar karaktär. I vissa avseenden är den direkt systemhotande. Den organiserade brottsligheten tar sig uttryck både i mycket grova och hänsynslösa våldsbrott, kriminella affärsupplägg som bidrar till utnyttjande av arbetstagare och osund konkurrens med seriösa företagare – och ett tilltagande läckage av skattemedel. Utvecklingen av kriminaliteten, och särskilt den grova organiserade brottsligheten och det mer brutala våldet, förtjänar en rejäl analys och ett kraftfullt politiskt handlingsprogram. Det går dock att konstatera att den faktiska otryggheten, den upplevda otryggheten och alla andra effekter av kriminaliteten bidrar till en känsla av att samhällskontraktet är under upplösning.

Vanligt folk drabbas hårdast av den ökade kriminaliteten. Vanliga löntagare, runt om i bostadsområden i Sverige, lever i otrygghet och rädsla för att någonting ska hända dem själva eller deras barn. Många oroar sig för att deras barn ska dras in i kriminaliteten. I Brottsförebyggande rådets senaste Nationella trygghetsundersökning, konstateras att oron över brottsligheten i samhället har ökat kraftigt de senaste två åren. Över hälften av den vuxna befolkningen oroar sig över brottsligheten i samhället. Samtidigt går det att uppmäta ett minskande förtroende för rättsväsendet. Boende i socioekonomiskt utsatta områden upplever den största otryggheten – både i termer av oro över att gå ut sent på kvällarna och upplevelsen av att brotten ökar.

¹³⁰ Inspel Lovisa Broström

Vid sidan av detta blir brottsuppläggen mer avancerade, och de kriminella gängen både använder sig av affärsupplägg och skor sig på det gemensamma genom en växande välfärds kriminalitet. Det är uppenbart att den organiserade brottsligheten är direkt systemhotande, och måste bekämpas med kraft.

När fler utsätts för brott, när våldet ökar, och när fler upplever att rättsväsendet inte har förmåga att klara upp både grova brott och brott av enklare karaktär, utmanar det tilliten och samhällsgemenskapen.

Klassamhällets förändring

Klassbegreppet, eller frågor om ekonomiska och sociala skillnader, är kanske en av de mest ideologiskt kontroversiella frågor som har existerat i den moderna politiska historien. För socialdemokrater och människor som lutar åt vänster på den ideologiska skalan är klassbegreppet centralt för att förklara och förstå världen. Detta historiematerialistiska synsätt, formulerad som motsättningen mellan arbete och kapital, innebär att materiella faktorer ses som avgörande också för samhällsorganisationen och med det möjligheter att förverkliga värderingar som frihet och jämlikhet.¹³¹ När samhällsekonomin har förändrats, med tilltagande globalisering, teknisk utveckling, en arbetsmarknad som radikalt skiftar får det också konsekvenser för klassamhället tar sig uttryck. Det är viktigt att beskriva hur klassamhället består – trots att de praktiska uttrycken av klassamhället skiftar. Som kommer att beskrivas i avsnittet nedan har de breda löntagargruppernas egen klassdefinition förändrats under de senaste decennierna. Det ställer nya krav på de politiska rörelser som analyserar och förstår samhället utifrån klassbegreppet. Hur kan man bedriva en politik där breda löntagargrupper får ökad respekt och rättvisa, i en värld där klassbegreppet kanske ser lite annorlunda ut än förra gången Sverige gjorde den resan?

De med ideologisk hemvist längre åt höger ser däremot i först hand inte samhällsfrågor utifrån mått som klyftor och klass, utan snarare välstånd, egenmakt och möjligheter.¹³² Å andra sidan kan samma kritiker av klassbegrepp, inte minst bland konservativa och nyliberala företrädare, hävda att det är mer eller mindre

¹³¹ Vad är socialdemokrati? En bok om idéer och utmaningar, Ingvar Carlsson & Anne-Marie Lindgren, Tankesmedjan Tiden 2019

¹³² Inspel Patrick Krassén

naturligt att den finns tydliga sociala hierarkier i befolkningen och att ett samhälle mår bra av det finns en viss ojämlikhet mellan olika grupper.¹³³

SCB ger en översiktlig bild av klasstrukturen i Sverige och är den mest aktuella indelningen som finns i vårt land. De svenska valforskningsprojekten använder framförallt yrkestillhörighet som kriterier. Den allmänna trenden är oavsett mått en relativt kraftig minskning av arbetarklassen samtidigt som andelen tjänstemän i mellanställning och högre tjänstemän ökat kraftigt de senaste trettio åren. Andelen företagare kännetecknas av mycket små förändringar och ligger på en stabil nivå av de sysselsatta. Denna utveckling överens stämmer också, med varierande tydlighet, med de förändringar av klasstrukturen som är typiska för den privata och offentliga sektorn samt för män och kvinnor.¹³⁴

Skillnader i människors materiella villkor

Under 1900-talet har lönerna ökat för alla yrkeskategorier i Sverige. Samtidigt har skillnaderna mellan fattig och rik ökat. Detta beror i mångt och mycket på att ojämlikheten drivs av skillnader i kapitaltillgångar och därmed i kapitalinkomster.

Lönernas andel av förädlingsvärdet har dock också förändrats över tid. I en studie från SCB som beskriver löneandelens utveckling från 1950 fram till 2022 framgår att löneandelen ökade fram till slutet av 70-talet, upp till hela 75 procent. Vinst- eller kapitalandelen ökade alltså på bekostnad av löneandelen under 80 och 90-talet.¹³⁵ Trenden planade sedan ut för att det senaste decenniet igen tillta till förmån för vinst- eller kapitalandelen. De senaste åren har löneandelen legat på cirka 66 procent.¹³⁶ Denna trend är inte svensk, utan snarare internationell. En OECD-studie från 2012 gav vid handen att nästan samtliga OECD-länder har haft en minskande löneandel när data för 1990 jämförs med år 2009.¹³⁷ Större kapitalflöden på avreglerade kapitalmarknader, med internationellt satta avkastningskrav, ihop med

¹³³ PM Förändringar av befolkningens klassmässiga sammansättning med särskilt fokus på arbetarklassens utveckling, Christer Persson, 2023-06-28: Den äldsta teorin är den marxistiska klassanalysen som utgår från den ställning som arbete och kapital har i produktionsprocessen med ägandet av produktionsmedel och företag som en helt avgörande faktor för klassindelningen. Max Weber är en annan analytiker och sociolog som har presenterat en teori om vilka faktorer som fungerar för att bestämma olika gruppers klasstillhörighet som utgår från ägandet av produktionsmedlen, men med skillnaden att denna faktor inte är tillräcklig för att bestämma indelningen i olika socialgrupper. Erik Olin Wright har ägnat mycket av sitt vetenskapliga arbete åt att utveckla en klassteori med fokus på klasstillhörighet och klasstruktur, som utgår från den klassiska marxistiska klassteorin, men där han fördjupar och kompletterar denna analys främst när det gäller synen på hur olika delar av produktionen kontrolleras. Pierre Bourdieus klassteori bygger på ett weberianskt klassperspektiv och är mycket kritisk till den marxistiska uppfattningen att klassbegreppet är en konstant som inte kan förändras i någon nämnvärd grad.

¹³⁴ Arbetarklassens förändringar, av Göran Therborn. Artikel i Dagens Arena den 7 februari 2021

¹³⁵ Rapport från Riksdagens utredningstjänst. RUT 2023:574.

¹³⁶ Rapport från Riksdagens utredningstjänst. RUT 2023:574. S. 1.

¹³⁷ OECD (2012) OECD Employment Outlook 2012, (Hämtad 2023-10-, från: https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2012_empl_outlook-2012-en

fackföreningsrörelsens försvagning och tillbakagång, skulle kunna förklara den sjunkande löneandelen.¹³⁸

Dessa internationella trender har också förstärkts av förändringar i skattesystem, urholkande av socialförsäkringar och minskningar i transfereringssystemen, samt internationell lönekonkurrens har gjort att många sett sin reella disponibla inkomst minska under de senaste decennierna. Detta samtidigt som de ganska talrika superrika i Sverige har ökat sina förmögenheter kraftigt. Den rikaste hundratusendelen av befolkningen, dvs runt 100 personer hade i början av 1980-talet en andel av hela den privata förmögenheten i Sverige på runt en procent. I dag har deras andel av den privata förmögenheten ökat till sex procent.¹³⁹

Sammantaget har detta skapat en situation i Sverige där människor tvingas hålla flera jobb för att kunna försörja sig, samtidigt som det är omöjligt att arbeta ihop rikedom eller ens arbeta ihop till en bostad i storstäderna.

Intressekonflikter inom arbetarklassen

Vänstern gynnas när klassidentiteterna är starka och missnöjet med marknadsresultaten stort. När den politiska konflikten snarare kretsar kring kulturella frågor blir det svårare för socialdemokratiska partier att bygga och upprätthålla breda, sammanhållna väljarbaser. Den socialdemokratiska väljarbasen är mer varierad än högerens när det gäller synen på etnicitet, religion och sexuell identitet, och är också uppdelad mellan en "ny" eller postmaterialistisk vänster och en "gammal" vänster.

När det gäller ekonomiska åsikter är dock högerpopulistiska väljare splittrade – till exempel mellan arbetare och småföretagare – och därför ligger det i populistiska partiers intresse att behålla sociala snarare än ekonomiska frågor högst upp på den politiska agendan. Med tanke på den politiska konfliktens förskjutning är det inte förvånande att många väljare som tidigare skulle ha röstat på vänsterpartier, under de senaste åren börjat rösta på högerpopulistiska partier.¹⁴⁰

När den traditionella vänstern inte längre kunnat fånga ett växande folkligt missnöje har ett gyllene tillfälle uppstått för en ny politisk kraft. Med färre skillnader mellan den traditionella vänstern och högeren i frågor om ekonomisk politik, har uppmärksamheten i större utsträckning ägnats åt icke-ekonomiska faktorer.

¹³⁸ LO. *Program för jämlikhet*. 2019. S.63.

¹³⁹ LO. *Program för jämlikhet*. 2019. S.63-64.

¹⁴⁰ Berman, Sheri, Snegovaya, Maria "Populism and the Decline of Social Democracy", *Journal of Democracy*, Volume 30, Number 3, July 2019, pp. 5-19 (Article)

En etnifierad underklass

Sedan mitten av 1970-talet har de som invandrat till Sverige haft lägre sysselsättning och högre arbetslöshet än infödda. Detta gäller såväl under högkonjunktur som lågkonjunktur och det gällde även under den överhettade arbetsmarknaden i slutet av 1980-talet. Därtill kommer att arbetstagare med invandrarbakgrund ofta har lägre lön, tillfälliga jobb och jobb på deltid. Dessa jobb kan vara en språngbräda till arbetsmarknaden, men mycket talar för att arbetstagare med invandrarbakgrund fastnar i dessa osäkra anställningar. Allt tyder på att det har vuxit fram en etnifierad underklass i Sverige till följd av en kombination av flera faktorer – inklusive migrationspolitiken, den växande arbetslösheten och utmaningar på arbetsmarknaden. Det riskerar att splittra den svenskfödda och utlandsfödda arbetarklassen, vilket har utnyttjats av högerpopulistiska krafter. Om inget görs är det uppenbart att denna underklass riskerar att bli bestående under en lång tid framöver, vilket äventyrar vår samhällsgemenskap.¹⁴²

Den tekniska och digitala utvecklingen på arbetsmarknaden

Det har alltid legat i vårt socialdemokratiska dna att bejaka teknisk utveckling. I en kommittémotion i riksdagen 1977 skriver Olof Palme följande:¹⁴³

Arbetarrörelsen har alltid värderat forskning och teknisk utveckling högt som redskap i arbetet med att förbättra samhället. Genom socialdemokratisk politik har resultaten av forsknings- och utvecklingsarbetet fördelats så, att den ökade välfärden kommit de stora folkgrupperna till del.

Den tekniska utvecklingen har varit snabb under hela efterkrigstiden. Andra världskriget illustrerade möjligheterna att genom medvetna, samlade satsningar utveckla tekniskt avancerade produkter. Efter kriget fanns en stor optimism och vilja att utnyttja den tekniska kunskapspotentialen för fredlig utveckling. 1950- och 1960-talen

¹⁴² Se inspel från Max Jerneck och Niklas Altermark. Se även LO:s rapport "Den nya underklassen – utrikesfödda på den svenska arbetsmarknaden" (2006).

¹⁴³ Motion 1977/78:885 av Olof Palme m. fl. *Om teknisk utveckling, forskning och utbildning.*

präglades av en stark tilltro till möjligheterna att med snabb teknisk utveckling förbättra människornas livsvillkor.

Det finns i grunden mycket positivt med den tekniska utvecklingen. Det är dock centralt att den används för att förbättra människors livsvillkor. Teknologi och digital utveckling på arbetsmarknaden har medfört en strukturomvandling som ökat efterfrågan på högutbildad arbetskraft, samtidigt som det skapat en jobbpolarisering där medelkvalificerade yrken ersatts av låg- eller högkvalificerade jobb. Denna tekniska utveckling medför att allt fler arbeten kan ersättas, i synnerhet inom den privata sektorn och inom många yrken där män arbetar som industrin och lagerverksamhet liksom inom service som till exempel snabbkassor eller biljettbokning. Sådant som tidigare det fanns människor till.

Det är alltså främst lågutbildad arbetskraft med rutinartade arbetsuppgifter som lätt kan automatiseras. Det är också dessa yrkesgrupper som drabbas mest av försämrade sysselsättningsmöjligheter. När löneandelen minskar för lågutbildade löntagargrupper innebär det i regel också en försämrad utveckling av deras arbetsinkomster, och bidrar därigenom till ökade inkomstskillnader. Däremot kan utvecklingen leda till en ökad efterfrågan på välutbildad personal som har kvalificerade jobb med högt kunskapsinnehåll.¹⁴⁴ På många sätt har digitalisering också förbättrat människors arbetsmiljö bland annat genom att ta bort repetitiva arbetsuppgifter och standardiserade arbetssätt.

Samtidigt bör understrykas att för ekonomin som helhet har sysselsättningen under 2000-talet ökat parallellt med ökade investeringar i automatiseringar. Yrkesroller förändras alltså snarare än helt försvinner. De arbetsuppgifter som automatiseras till förmån för andra uppgifter är ofta monotona och repetitiva. Pandemin har påskyndat denna utveckling. Stora delar av arbetsmarknaden förväntas också förändras till år 2030, framförallt arbetsuppgifter som kräver grundläggande digitala kunskaper. Därtill väntas antalet arbetade timmar som kräver sociala och tekniska kompetenser och förmågor att öka inom alla branscher på arbetsmarknaden.¹⁴⁵

Digitala plattformar som förmedlar kontakter mellan köpare och säljare är en ny typ av affärsmodell som började växa fram efter finanskrisen 2009. De digitala plattformarna möjliggör delning av tillgångar eller förmedling av tjänster i en mycket bredare krets än vad som tidigare varit möjligt.¹⁴⁶

¹⁴⁴ PM Christer Persson, Genomgripande strukturförändringar, sid 20

¹⁴⁵ Kompetensutvecklingen på arbetsmarknaden till år 2030 I spåren av automatiseringen, Arbetsförmedlingen analys 2021:2, Kerstin Eriksson & John Andersson

¹⁴⁶ SOU 2021:98. Ett förbättrat trygghetssystem för företagare – enklare och mer förutsägbart. S. 197-209.

Idag finns det ca 700 000 aktiva *crowdworkers*¹⁴⁷ i Sverige.¹⁴⁸ Omkring två tredjedelar av den vuxna svenska befolkningen är aktiv på något sätt i delandets ekonomi, till exempel genom att sälja varor på nätet eller hyra ut rum på plattformar såsom Airbnb. Delningsekonomi växer och blir allt mer betydelsefull.

Hemarbete och hemnära arbete är växande trender på arbetsmarknaden som möjliggörs av den tekniska och digitala utvecklingen. För framförallt tjänstemän och akademiker har det inneburit en ökad flexibilitet och större valfrihet över hur, när och var arbetsuppgifter utförs. Det har i sin tur gjort det enklare att exempelvis kombinera arbete, fritid och familjeliv. Under pandemin blev det emellertid särskilt påtagligt att en stor del arbetstagare saknar denna möjlighet och därför var tvungna att ta sig till sin ordinarie arbetsplats, trots risk för hälsa och ekonomi. Ytterst få arbetaryrken kan skötas hemifrån. Enligt siffror från LO fortsatte hela 93 procent av LO:s medlemmar att arbeta på sin ordinarie arbetsplats under pandemin. Den tekniska utvecklingen på arbetsmarknaden och dess möjliggörande av nya former för distansarbete riskerar således att öka klyftorna mellan olika löntagargrupper. Mycket talar för att tjänstemän kommer att få ökade möjligheter att arbeta på distans och därmed en större makt över sin arbetssituation, medan arbetare riskerar att helt och hållet stängas ute från denna möjlighet. Utvecklingen är dock inte odelat positiv. Gränserna mellan arbete och fritid riskerar att suddas ut, och arbetsdagen blir obegränsat lång. Det ter sig därför uppenbart att breda löntagargrupper, både i arbetaryrken och tjänstemannayrken, har ett gemensamt intresse av att den tekniska och digitala utvecklingen anpassas efter löntagarnas behov – inte tvärtom.

Pandemins efterdyningar

Pandemin bidrog till att både synliggöra och förstärka ojämlikheter bland arbetstagare och inom samhället i stort. När allmänheten uppmanades att stanna hemma och jobba hemifrån fanns det arbetstagare som, trots risk för hälsa och ekonomi, var tvungna att fortsätta gå till sina arbetsplatser för att få samhället att gå runt. Det handlade bland annat om undersköterskor, lagerarbetare, busschaufförer, industriarbetare och barnomsorgspersonal. Särskilt hårt drabbades kvinnor, eftersom de var överrepresenterade bland kontaktyrkena samt de otrygga anställningarna.¹⁴⁹

¹⁴⁷¹⁴⁷ Crowd employment är en ny typ av anställning som "använder en onlineplattform för att möjliggöra för organisationer eller individer att få tillgång till en obestämd och okänd grupp av andra organisationer eller personer för att lösa specifika problem eller att tillhandahålla specifika tjänster eller produkter i utbyte mot betalning". <http://www.eurofound.europa.eu/>

¹⁴⁸ Huws U, Joyce S (2016) Size of Sweden's 'Gig Economy' revealed for the first time. University of Hertfordshire.

¹⁴⁹ Se LO:s rapport (2021), "Vi som inte jobbade hemma".

Under pandemin blev det uppenbart hur mycket vi är alla beroende av vissa yrkesgrupper för att vår vardag ska fungera och för att samhället ska rulla. Vi började tala om så kallade samhällsbärande yrken. Diskussionerna handlade inte bara om värdet av en fungerande välfärd, utan även om värdet av välfärdens medarbetare. De yrken som identifierades som samhällsbärande var dock inte, och är fortfarande inte, de som är bäst betalda eller mest respekterade i vårt samhälle. Tvärtom får de inte den respekt, lön eller anställningstrygghet som de förtjänar. Det är arbetstagare som inte bara drabbas av otrygghet på arbetsplatsen, utan även otryggheten i dagens socialförsäkringssystem och otryggheten på gator och torg.¹⁵⁰

Pandemin öppnade följaktligen upp för en debatt om hur lön och status kan bättre stämma överens med värdet av det arbete som man utför. Det meritokratiska systemet, där de ovan nämnda arbetstagarna som utgångspunkt betraktas som förlorare, började ifrågasättas. De applåder som hördes under pandemin indikerade en påtaglig förändring i synen på respekt. Det är dock inte tillräckligt att denna respekt utmynnar i applåder – den behöver även återspeglas i lönen, statusen och arbetsvillkoren.¹⁵¹

En ny samhällsgemenskap för inför 2030-talet

Samhällskontraktet är trasigt

Den svenska välfärdsstatens universella struktur och idén om ett löntagarkollektiv, som delar liknande intressen och behov, har varit central för utvecklingen av Sverige. Det finns en bred värdegemenskap i det svenska samhället över en stor del av det politiska spektret. Tilliten är en viktig aspekt av detta. De nordiska länderna har i internationell jämförelse en exceptionellt hög tillit som är intimt kopplad till jämlikheten i våra länder. SOM-undersökningarna visar en stabil tillitsnivå på mellan 60 och 70 procent bland sympatisörerna till de traditionella partierna. Sverigedemokraterna samlar däremot väljare med låg tillit – mellan 30 och 40 procent känner tillit – och exploaterar och ökar den låga tilliten i sitt politiska arbete. Samhällsgemenskapen eroderar.

¹⁵⁰ Jfr SPD:s valprogram på engelska (2021), https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Regierungsprogramm/202105_Zukunftsprogramm_EN.pdf, s. 3. Se även inspel från Handels.

¹⁵¹ Jfr SPD:s valprogram på engelska (2021), https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Regierungsprogramm/202105_Zukunftsprogramm_EN.pdf, s. 20 ff.

Under de senaste decennierna utrymmer för individuella lösningar på olika områden ökat. Det gemensamma ansvaret för varandra som varit så starkt under årtionden undergrävs och ersätts av att var och en vill ha sin egen skraddarsydd välfärd. Utvecklingen har gått mot en sorts individualism där var och en ska lyckas på egna meriter. Det har i sin tur förstärkt det egna ansvaret när det gäller den ekonomiska försörjningen och val till olika delar av välfärdssystem. Inte minst har de skärpta kraven på anställningsbarhet som dagens sysselsättningspolitik ställer på löntagare i allmänhet och på gruppen arbetslösa i synnerhet, bidragit till detta. Människor har tvingats ta ett större ansvar för sig själv och för sina liv vilket medfört både positiva och negativa konsekvenser.

De individuella livsvalen går ofta att kontrollera, åtminstone för vissa grupper, men det är inte lika enkelt att ha ett reellt inflytande över deras konsekvenser. Det är när individualiseringen är så långtgående att det utmynnar i ren privategoism och därigenom hotar samhällssolidariteten och den sociala sammanhållningen, som det finns anledning att bli orolig. Det goda samhället bygger på gemenskap där vi behöver varandra, där vi hälsar på varandra och där vi tar ansvar för fler än oss själva. När vi vet vilka våra grannar är och kan känna trygghet.

Marknadsmekanismerna i skolan har gett oss en skolegregation på steroider. Det går inte att överskatta vilka negativa samhällskonsekvenser denna ordning ger, både för barns möjligheter till ett gott liv i framtiden och i termer av befästa sociala och kulturella klyftor. Det är ett recept på utanförskap, inte samhällsgemenskap.

Ytterligare en förändring som påverkar den sociala sammanhållningen rör de sociala mediernas intåg och hur vi tillgodogör oss information. Internet och sociala medier i synnerhet har en enorm frigörande potential, men kan också medföra risker med destruktiva konsekvenser. Även om det är svårt att analysera och förhålla sig till när man är mitt i skeendet, påverkar utvecklingen samhällsgemenskapen när människor nu har möjlighet att kommunicera, konsumera nyheter och faktiskt uppleva världen helt på sina egna villkor. Tendenserna är inte enkom positiva. Polariseringen ökar, den egna världsbilden bekräftas, fakta börja ifrågasättas. Hittills har det inte bidragit till minskade sociala och kulturella klyftor.

Den höga arbetslösheten och de växande ekonomiska klyftorna som Sverige levt med under decennier i kombination med en bristande integration har medfört att utanförskapet bitit sig fast. Stora grupper har hamnat i ett läge där de är fjärrade från vad man kan kalla för majoritetssamhället eller en förväntad karriär- och utvecklingsbana. Det handlar om vissa grupper av utlandsfödda, främst mer nyligt ankomna och deras barn, där arbetslösheten är markant högre, studieresultaten svagare och deltagande i det etablerade civilsamhället mindre. Det handlar om olika

aspekter såsom språkkunskaper, kontakter in i de delar av civilsamhället som är mer etablerade bland infödda, viljan och möjligheten att förbättra sin situation genom utbildning och ansträngning, närhet till brottslighet/otrygghet med mera. Längre har dessa aspekter behandlats gemensamt under paraplyet integrationspolitik men som är svåra att hantera politiskt som ett sammanhållet område. För människor som flyttat till Sverige och ottrygghet är känslan av att man kommer vara förlorare stark. Man har på sätt och vis redan fått uppleva det. Hoppet om trygghet genom en kamp för att vara en av dem som bär upp samhället är lätt att tappa. När jobbsökaren efter jobbsökningen inte får något svar, när utbildning inte verkar ge önskad effekt på livskvaliteten och parallellsamhället bekvämt, då blir det också en större utmaning att vända på samhällsutvecklingen.

En grundläggande lärdom för en bred samhällsgemenskap är att den måste vila på generella åtgärder. Så inkluderas de allra flesta och görs det med kvalitet, bidragsnivåer och servicekaraktär som också tilltalar dem som annars skulle lockas av privata alternativ och därmed upphöra att stödja det generella välfärdsprojektet. Politiken måste alltså omfatta och tilltala fler än bara arbetare eller de mest utsatta. De allra flesta har ett gemensamt intresse av låg arbetslöshet, bra arbetsmiljö, god reallöneutveckling, hög kvalitet och tillgänglighet i välfärden.

En bred samhällsgemenskap kräver också en politisk berättelse om samhällsförändringen som inte utesluter medborgare som känner sig främmande i dagens samhälle. Människor måste känna att de blir lyssnade på och att de kan vara med och påverka. En huvuduppgift för socialdemokratien är att återupprätta politikens och den offentliga sektorns roll i samhället och återvinna stora delar av det som överlämnats till marknaden. Marknaden har nämligen inga möjligheter att garantera rättigheter, likabehandling eller jämlikhet.

Samhällsbygget måste fungera, där alla jobbar, försörjer sig, betalar skatt. Medborgarandan ska vara frejdig. Tyck vad du vill. Tro på vem du vill. Men gör rätt för dig. Politikens uppgift är att skapa förutsättningar för det goda livet, inte bestämma vad det livets syfte eller mål är. Då gäller det att på olika sätt minska klyftor, betona de likheter som finns och inte gräva ner sig i kulturella livsstilsskillnader mellan människor.

Samhällsgemenskapen har vidare urholkats av nyliberala och meritokratiska föreställningar som skapar ett samhälle av vinnare och förlorare. Dessa föreställningar har bidragit till en samhällsutveckling där ekonomisk ojämlikhet rättfärdigas och där sociala faktorerets betydelse för människors livschanser ersätts av förklaringar som betonar individuella ambitioner. Sverige ska vara ett möjligheternas land för alla, där var och en – oavsett bakgrund – får chansen att förverkliga sina

drömmar. Jämlikhet frigör individen och får ekonomin och samhället att växa. Socialdemokratins krav på rättvisa och respekt får emellertid inte avstanna vid visionen att alla ska göra en klassresa. Arbetarklassen ska inte vara något man måste lämna. Att vara arbetare ska inte innebära att man sliter ut sig, lever i otrygghet och kämpar för att få ekonomin att gå ihop. Man ska kunna känna sig trygg, ha ett arbete som man vill gå till och ha frihet och makt att forma sitt liv. Socialdemokratins uppgift ska vara att bygga ett samhälle som är lika gott för barnskötaren som för bankdirektören, för lastbilschauffören som för läkaren, och för svetsaren som för statsministern.

Om utvecklingen får fortsätta

Vad kommer resultatet bli om den samhällsutveckling som vi skildrar får fortgå och inget görs från socialdemokratins håll?

Den samhällsutveckling som vi ser i dag hotar att leda till politisk splittring och polarisering, vilket äventyrar vår samhällsgemenskap. Den undergräver tilliten och förtroendet för varandra och för det gemensamma samhällsprojektet.¹⁵² Vi löper risk att få ett Sverige där individer upplever att de inte har möjlighet att delta i samhället eller påverka sitt vardagsliv och inte känner tillhörighet till den plats där man bor på. Det är ett samhälle där man inte ser på sina medmänniskor som jämlikar och där det inte finns några gemensamma uppgifter att lösa. Klart är att integrationsutmaningen bidrar till ytterligare polarisering och utanförskap i samhället. Om socialdemokratien inte lyckas säkerställa rättvisa och respekt för dem som bär upp samhället kommer vi inte lyckas att upprätthålla det så kallade samhällskontraktet, det vill säga det sociala kitt som håller individer och samhällen samman.

Om samhällsutvecklingen fortsätter i samma riktning finns risken att skapar ett samhälle som inte jämnar ut barns livschanser, utan som istället bidrar till att livsvillkor ärvs. De växande klyftorna kommer att få stora konsekvenser för den enskilda människans makt och möjligheter att påverka sin egen livssituation. Nivån på social rörlighet ses ofta som ett mått på rättvisa, varför det inte går att prata om rättvisa för dem som bär upp samhället om den sociala rörligheten i Sverige fortsätter att minska. Ny forskning visar att den sociala rörligheten i Sverige dessutom har överskattats. Ojämlighet förs över mellan generationer i större utsträckning än vad man tidigare har trott. Det finns ett välkänt statistiskt samband mellan föräldrars och barns inkomster och utbildning som riskerar att öka framöver, särskilt när vi går mot en lågkonjunktur.¹⁵³ Det bör i detta sammanhang påpekas att sambandet mellan

¹⁵² Se t.ex. avsnitt 5.7 i SOU 2020:46.

¹⁵³ Se Adermon m.fl. (2021), *American Economic Review* vol. 111, no. 5, s. 1523-1548.

föräldrars tillgångar och barns utvecklingsmöjligheter i utvecklade ekonomier framför allt går via utbildningssystemet.¹⁵⁴

Utvecklingen i Sverige utgör även ett hot mot det välfärdssamhälle som vi socialdemokrater har byggt upp. Marknadsstyrning, privatiseringar och en orättvis omfördelningspolitik undergräver betalningsviljan för finansieringen av de gemensamma välfärdssystemen. Det leder till en negativ spiral då minskade intäkter innebär försämrad kvalitet på välfärdstjänsterna, vilket i sin tur ökar ojämlikheten och ytterligare minskar betalningsviljan. De som har höga inkomster kan kompensera med privata lösningar, vilket också minskar betalningsviljan.¹⁵⁵ Samma risker finns naturligtvis när det kommer till de omfördelade försäkringssystemen.

Ökad ojämlikhet och minskad social rörlighet är negativt för ekonomin. Låg ekonomisk rörlighet försvagar landets produktiva förmåga då det leder till en ineffektiv allokering av humankapital. Därtill kommer att höginkomsttagare konsumerar en lägre andel av sina inkomster och i stället sparar pengarna. En annan central källa till minskad tillväxt är politisk instabilitet.¹⁵⁶ Den pågående samhällsutvecklingen äventyrar välbudet i vårt land. En orättvis fördelning av den globala handelns vinster och förluster kan vidare undergräva legitimiteten för frihandel, inte minst i tider av ökad protektionism. Denna utveckling innebär att allt färre kommer att känna sig som vinnare i den globala ekonomin, vilket leder till ökad protektionism och fler handelshinder.

Om de som bär upp samhället inte får den rättvisa och respekt som de förtjänar äventyras samhällets omställningsförmåga. Människors benägenhet att ställa upp på stora samhällsförändringar har en tydlig koppling till deras materiella och sociala ställning i samhället. Växande ojämlikhet och en avtagande sammanhållning i samhället gör det svårt att komma överens om gemensamma åtaganden. Det underminerar dessutom den tillit som är så central för omställningsförmågan.¹⁵⁷ Den nuvarande samhällsutvecklingen är inte bara relevant för klimatåtgärdernas fördelningseffekter, utan även för vanligt folks beredskap att ställa upp på förändring. Socialdemokratins möjligheter att driva på en politik för innovation, investeringar och grön omställning sätts på spel.

Klyftor påverkar inte bara hur människor drabbas av klimatförändringarna, utan även deras benägenhet att ställa upp på förändringar för att minska utsläppen. En viktig lärdom från pandemin är att mycket går att genomföra om det finns en politisk vilja,

¹⁵⁴ Se SOU 2020:46, s. 213.

¹⁵⁵ Se t.ex. Lapidus (2023), Den sjuka debatten.

¹⁵⁶ Se t.ex. Cingano (2014), OECD, Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth.

¹⁵⁷ Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 107 ff.

men det kräver ett allmänt krismedvetande.¹⁵⁸ Om de som känner sig som förlorare i dagens samhällsutveckling även måste bära kostnaderna för omställningen, kommer de helt enkelt inte att acceptera de förändringar som krävs. En växande ojämlikhet och avtagande samhällsgemenskap gör det svårt att enas om gemensamma åtaganden och underminerar den tillit som är central för omställningsförmågan. Ett samhälle där vanligt folk inte får den rättvisa och respekt som de förtjänar är ett samhälle som kommer att ha svårt att klara av klimatomställningen.¹⁵⁹

Klimatförändringarna spelar en avgörande roll i hur klyftorna har utvecklats och kommer att fortsätta att utvecklas i framtiden. Om vi kan forma en politik som ökar jämlikheten och säkerställer rättvisa och respekt för de som bär upp samhället, kan vi även lyckas forma en politik som tar sig an klimatomställningen som strukturomvandling. Det förutsätter dock en rättvis fördelning av kostnaderna såväl som vinsterna med klimatomställningen.

Den utveckling som vi skildrar utgör även ett demokratiskt problem. Ökad ojämlikhet, avsaknad av ekonomisk trygghet och försämrade möjligheter att påverka sin egen livssituation har bäddat för högerpopulistiska krafter i såväl Sverige som i andra länder.¹⁶⁰ En politik som misslyckas att säkerställa rättvisa och respekt för de som bär upp vårt samhälle kommer att stärka dessa krafter. Resultatet blir ett ökat inflytande för populistiska och auktoritära krafter som ifrågasätter den liberala demokratin och som utnyttjar den ökade polariseringen för att splittra vårt samhälle.

Det är ingen nyhet att den nuvarande samhällsutvecklingen göder kriminaliteten i Sverige. Segregation i kombination med ojämlikhet och utanförskap driver kriminalitet och kommer att fortsätta göra det om ingenting görs från politiskt håll.¹⁶¹ Det finns ett starkt samband mellan kriminalitet och den inkomstsegregation som följer av den etnisk segregationen.¹⁶² Ett samhälle där vanligt folk inte får den rättvisa och respekt som de förtjänar är ett samhälle som aldrig kommer att lyckas stoppa nyrekryteringen till gängen och skapa trygghet för alla.

De växande klyftorna kommer att resultera i växande klyftor när det kommer till folkhälsan. På individnivå finns ett stabilt samband mellan inkomst och hälsa. Högre ojämlikhet har av vissa forskare dessutom hävdats leda till allmänt sämre hälsa för alla invånare i ett samhälle.¹⁶³ Medellivslängden i Sverige har aldrig varit så hög som nu, men skillnaden mellan personer med olika utbildningsnivå har ökat och riskerar

¹⁵⁸ Se SOU 2020:46, s. 978.

¹⁵⁹ Se LO:s jämlikhetsrapport (2019), s. 107 ff.

¹⁶⁰ Se t.ex. Persson m.fl. (2019), IIES, Economic Losers and Political Winners: Sweden's radical right.

¹⁶¹ Se t.ex. SOU 2020:46, s. 221 ff.

¹⁶² Se inspel från Martin Nordin.

¹⁶³ Se SOU 2020:46, s. 213 ff.

att fortsätta öka. För kvinnor i vissa typiska LO-yrken är medellivslängden rentav sjunkande. Samtidigt har medellivslängden ökat mest bland höginkomsttagare och högt utbildade. Samma skillnader finns i hälsan under livets gång när det gäller exempelvis rörlighet, psykiskt välbefinnande och förekomsten av en lång rad sjukdomar.¹⁶⁴

Socialdemokrati i brytningstid

Samhällsutvecklingen de senaste fyra decennierna har inneburit hög tillväxt, stark teknologisk utveckling och modernisering. I många avseenden har människors levnadsstandard blivit bättre och samhället tagit stora utvecklingskliv framåt. Men samtidigt har samhällsgemenskapen avtagit. Skillnaderna mellan människor har vuxit. Frukterna av samhällets framgångar har inte fördelats rättvist. Delar av det kitt som har hållit ihop vårt land, och som har lagt grunden till Sveriges ställning som ett föregångsland, har börjat vittra sönder.

Många aktörer har varit delaktiga, eller passiva inför den utvecklingen. Det är uppenbart att starka marknadsintressen har drivit avregleringar och privatiseringar av offentliga verksamheter i en riktning som går långt bortom vad som är optimalt för kvalitet och sammanhållning. Detta har varit starkt påhejat av den parlamentariska högern. Detta, parat med andra samhällsförändringar som drivits från högerhåll, har bidragit till att urholka samhällsgemenskapen. En mer porös och uppluckrad kunskapsskola, avskaffad allmän värnplikt, en rörelse från generell välfärdspolitik till individualiserade lösningar genom privata sjukvårdsförsäkringar, skatteavdrag för tjänster, och en tilltagande individualisering.

Men det finns också fog för socialdemokratin att utvärdera sin roll och sitt ansvar i relation till de samhällsförändringar som har skett sedan 1980-talet. Socialdemokratin har inte förmått driva en tillräckligt kraftfull politik för att mota eller reglera marknadsinslagen i välfärden, bryta segregationen eller motverka de växande klyftorna. En del av förklaringen står att finna i att Sverige de senaste drygt 20 åren har haft en högermajoritet i riksdagen. Den har varit så fragmentiserad att den fram till 2022 inte har klarat av att regera – men den har klarat av att stoppa politiska initiativ om att skapa en mer jämlik beskattning mellan arbetsinkomster och kapitalinkomster, hårdare reglera marknadsinslagen i välfärden. De statsbudgetar som högermajoriteten i Riksdagen fått igenom har bidragit till ökade klyftor.

Men en del av förklaringen finns också i att socialdemokratin inte har haft ett tillräckligt starkt politiskt projekt för att öka samhällsgemenskapen på bred front. I

¹⁶⁴ Se LO:s jämlikhetsrapport, s. 10 ff.

viss mån kan säga att socialdemokratin blivit svagare som intresseparti. Socialdemokraterna har haft svårt att finna en självklar roll i det politiska landskapet efter den nyliberala erans intåg. Det har i vissa avseenden resulterat i en politisk och ideologisk ängslighet, som har hämmat utvecklingen av skarp politik och reformlöften.

Nu står Sverige inför en ny utmaning: att återupprätta samhällsgemenskapen och bygga vårt land starkare. Det finns bara en politisk rörelse som klarar av ett samhällsodanande projekt av den karaktären, och det är arbetarrörelsen och socialdemokratin.

Socialdemokraternas unika ställning som både ett idé- och ett intresseparti, ger unika förutsättningar att både klara av driva en politik som förbättrar de materiella villkoren för alla som bor i Sverige – och bygga en gemenskap bortom att vi bara råkar dela plätt på jorden. Ett samhälle byggt på respekt, rättvisa och gemensamt ansvar. Där vi jobbar, betalar skatt och gör rätt för oss. Skjutsar ungarna till skolan och engagerar oss i den lokala idrottsklubben. Visar omtanke för våra grannar och hjälper till när föreningen har städdag. En rättvis kunskapsskola där alla barn blir mötta utifrån sina förutsättningar. Starka socialförsäkringar när vi blir sjuka – oavsett om det är en tuff influensa eller en långvarig sjukskrivning. En a-kassa som ger ekonomisk trygghet om vi blir arbetslösa. Trygghet för oss själva och andra – där vi fredas från våld, skjutningar och sprängningar, och där brotten klaras upp snarare än att läggas på hög. Svensk socialdemokrati har varit unikt framgångsrik i att klara en sådan samhällsodaning förut. I mångt och mycket är vår tids utmaningar inte så olika de som våra förfäder mötte i mitten av förra århundradet.

Nyckeln till att klara detta ligger i att fortsatt vara ett parti som politiskt och organisatoriskt förenar både intressen och idéer. För att åstadkomma det måste breda löntagargruppernas intressen hela tiden stå i fokus för politiken och vara väl förankrade i människors vardag. Vi är i begynnelsen av socialdemokratins andra århundrade. Den nyliberala eran började krackelera med finanskrisen, och ebbade ut i pandemins efterdyningar. Det finns ett växande intresse för en politik som sätter gemensamma lösningar och gemensamma intressen i fokus – förutsättningarna för att driva en offensiv socialdemokratisk reformagenda har således inte varit bättre på flera årtionden.

Lösningen är rättvisa och respekt

I vårt gemensamma samhällsbygge är var och en med och bidrar och känner ett ansvar för vårt lands utveckling och framtid. Det är vi som skapar det Sverige som vi

vill leva i och som lägger grunden för kommande generationers möjligheter till ett bra liv. Samhällsbygget grundar sig på ett samhällskontrakt som är förknippat med både skyldigheter och rättigheter: skyldigheten att betala skatt och följa lagen, rätten att få ta del av det som skatterna betalar i enlighet med de lagar som gäller. Det handlar om att göra rätt för sig och att ta ansvar för det man själv råår över, men också om att få hjälp eller skydd mot det man inte råår över.

Alla som bidrar till och känner ett ansvar för vårt gemensamma samhällsbygge bär upp samhället och förtjänar därför rättvisa och respekt. Det handlar till exempel om busschauffören, som ser till att vi kommer till jobb, skola och fritidsaktiviteter i tid. Det handlar även om undersköterskan, som varje dag tar hand om och vårdar våra äldre. Det handlar om dem som får vårt samhälle att gå runt. Det handlar om alla som betalar skatt, tar sitt ansvar och levererar på samhällskontraktet genom att bidra till vårt samhällsbygge och forma en bättre framtid.

Den nuvarande samhällsutvecklingen är emellertid ett hot mot vårt samhällsbygge och det samhällskontrakt som den grundar sig på. När ekonomiska och sociala strukturer förändras innebär det att villkoren för människors liv förändras – och med det även samhället som de lever och verkar i. Den samhällsutveckling som vi har skildrat ovan har stärkt kapitalintressen på bekostnad av arbetarklassen, gynnat ekonomiskt starka grupper på bekostnad av de ekonomiskt svagare och ökat marknadskrafternas inflytande på bekostnad av politikens möjligheter att påverka. Ojämligheten har ökat i hela vårt samhälle – i arbetslivet, i skolan och i framtidsmöjligheterna för barn och unga. Samtidigt har nyliberala och meritokratiska föreställningar som rättfärdigar ojämlikheten vunnit mark. Ett sådant samhälle kan inte säkerställa rättvisa och respekt för dem som bär upp samhället. Tvärtom skapar det splittringar, cementerar utanförskap och äventyrar vår samhällsgemenskap.

De som bär upp vårt samhälle förtjänar respekt – inte att arbeta under press, med för få kollegor och med otillräcklig ekonomisk trygghet vid sjukdom eller arbetslöshet. De förtjänar även rättvisa – rättvisa i skattesystemet, i arbetsvillkoren och i möjligheterna till utveckling och till ett bra liv. De som bär upp vårt samhälle ska inte behöva betala priset för en ekonomisk politik som gynnar dem som redan har mer än de behöver. Samhället kan inte bäras av utbrända axlar.

Vi behöver forma en politik som värderar och visar uppskattning för dem som bidrar till och känner ett ansvar för vårt samhällsbygge. Det är en politik som gör livet bättre för det stora flertalet. Det handlar om att skapa en samhällsutveckling där vi ser varandra som jämlikar, behandlar varandra med respekt och känner en gemenskap likväl som lojalitet mot det gemensamma. Lika viktigt är det att människor känner att de har möjlighet att påverka, delta i och bidra till denna

utveckling. Samhällskontraktet måste återupprättas. Först då kan vi skapa en samhällsgemenskap inför 2030-talet som ingjuter framtidstro.

Ett särskilt tack till

Allan Larsson
Amani Loubani
Anders Olshov
Annika Winsth
Björn Elmbrant
Björn Östbring
Boel Godner
Brita Flinkfeldt
Christer Persson
Daniel Suhonen
Daniel Waldenström
Elisabeth Lindberg
Erik Mohlin
Gunnar Wetterberg
Jesper Roine
Johans Söderberg
John Lapidus
Jonas Hinnfors
Katrín Stjernerfeldt Jammeh
Lovisa Broström
Martin Nordin
Max Jerneck
Niklas Altermark
Patrick Krassén
Per Molander